

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ХУДОЖНЬО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА КУЛЬТУРОЛОГІЇ ТА МУЗЕЄЗНАВСТВА

ДИПЛОМНА РОБОТА

Освітнього ступеня «Бакалавр»

на тему:

**«КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛІСЬВА ПРАКТИКА ТЕРЕБОВЛЯНЩИНИ В
СУЧАСНИХ УМОВАХ (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ
ТЕРЕБОВЛЯНСЬКОЇ ОТГ)»**

Виконала: здобувач вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня IV курсу
заочної форми навчання
напряму підготовки 03Гуманітарні науки
спеціальності 034 «Культурологія»

Макарчук Надія Григорівна

Науковий керівник:

доцент кафедри культурології та музеєзнавства

Шолудько Наталія Гаврилівна

Рецензент:

к.п.н., доцент кафедри хореографії

Забута Тамара Василівна

Рівне 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ..	10
1.1. Культурно-дозвіллева діяльність як предмет наукового осмислення.....	10
1.2. Структура та функції культурно-дозвіллевої діяльності на регіональному рівні.....	20
РОЗДІЛ 2. КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЛЄВА ПРАКТИКА ТЕРЕБОВЛЯНЩИНИ ЯК ЗАСІБ ВИРІШЕННЯ ПИТАНЬ КУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ МІСЦЕВОГО НАСЕЛЕННЯ.....	38
2.1 Діяльність органів місцевої влади у площині розвитку культурно- мистецького потенціалу Теробовлянщини в сучасних умовах.....	38
2.2 Особливості роботи установ культури Теробовлянщини в умовах ОТГ.....	45
2.3 Тенденції розвитку сфери дозвілля Теробовлянщини.....	61
ВИСНОВКИ.....	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	77
ДОДАТКИ.....	82

ВСТУП

Актуальність дослідження. Демократичні перетворення, що відбуваються в сучасному українському суспільстві, сприяють інституціоналізації суспільних відносин, адекватному та всебічному пізнанню соціального середовища, формуванню та відокремленню нових напрямів вітчизняної культурологічної науки. Серед головних інституціональних функцій держави, незалежно від характеру політичної організації та особливостей економічної системи, завжди мала місце культурно-дозвіллева функція. Вона була спрямована на відтворення основних норм та цінностей, ідеології суспільства і знаходила реалізацію у формі культурної політики держави, метою якої були підтримка та відповідне спрямування культурно-дозвіллевої діяльності населення.

У межах культурно-дозвіллевої сфери інститут дозвілля в Україні формувався під впливом змін, зокрема, пов'язаних з урбанізацією суспільства, коли вільний час стає самодостатньою цінністю і набуває масового поширення. Розвиток дозвілля відзначався протиріччями, що полягали у невідповідності між концептуальними визначеннями його соціального призначення та реалізацією заданих вимог у соціальній практиці. Огляд наукових джерел [] свідчить, що ні створена за радянської доби модель політизованого дозвілля, ні спроби його «рекреалізації» за американським та європейським варіантами не вирішили завдань модернізації культурно-дозвіллевої сфери українського суспільства.

Дозвілля активно реагує на зміни в суспільстві як в соціальній системі і виступає певною характеристикою її життєздатності, відображенням потенціалу суспільного розвитку, а найбільш чутливим виявляється до політичних та економічних зрушень. Потреби життя вимагають розробки і впровадження нових наукових підходів до дослідження особливостей цього соціального явища, його змісту, принципів і специфіки функціонування. Актуальним стає

також визначення ефективності нових дозвіллевих технологій, поліваріантних способів організації культурно-дозвіллевої діяльності населення України в умовах децентралізації. Все вищезазначене повною мірою стосується інноваційних культурно-дозвіллевих систем об'єднаних територіальних громад, що виступають проявом децентралізації культурно-дозвіллевої діяльності. Основне призначення даних культурно-дозвіллевих утворень та форм на рівні окремих ОТГ полягає у забезпеченні умов для активного культурного дозвілля населення, відтворення його фізичних та духовних сил, інтенсивного розвитку самодостатньої культурної діяльності та індивідуальних творчих здібностей.

Науково-організована культурно-дозвіллева практика, що обіймає сферу вільного часу населення ОТГ, має бути спрямована на створення такого культурно-дозвіллевого середовища, де будуть забезпечені сприятливі умови соціалізації, засвоєння дорослим населенням нової системи суспільних цінностей та норм. З іншого боку, дозвілля стимулюватиме розвиток субкультур нових соціальних спільнот, забезпечить необхідні умови для творчості, просвітництва, відпочинку, без яких стає неможливим формування повноцінної особистості.

Слід констатувати, що у вітчизняній науці основні закономірності функціонування та розвитку культурно-дозвіллевої практики в сучасних умовах методологічно не конкретизовані; не розроблені питання доцільного застосування інноваційних культурно-дозвіллевих форм у соціальній практиці ОТГ. Тому процес модернізації культурно-дозвіллевої сфери в сучасних умовах характеризується безсистемністю, епізодичністю, низькою ефективністю. Інноваційні культурно-дозвіллеві форми виступають швидше винятком, аніж усталеною практикою. За цієї ситуації необхідними стають дослідження культурно-дозвіллевих практик ОТГ та їх поширення в соціокультурному просторі нашої держави. Це визначило актуальність теми випускної

кваліфікаційної роботи: «Культурно-дозвіллева практика Тереховлянщини в сучасних умовах».

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні культурно-дозвіллевої практики Тереховлянщини в сучасних умовах та розробці пропозицій щодо її удосконалення в умовах децентралізації.

Досягнення мети потребує розв'язання таких **завдань дослідження**:

1. Опрацювати історіографічну та джерельну базу дослідження.
2. Визначити культурно-дозвіллеву діяльність як предмет наукового осмислення.
3. Обґрунтувати структуру та функції культурно-дозвіллевої діяльності на регіональному рівні.
4. Проаналізувати культурно-мистецький потенціал Тереховлянщини.
5. Охарактеризувати форми роботи установ культури Тереховлянщини.
6. Проаналізувати тенденції розвитку сфери дозвілля Тереховлянщини в сучасних умовах.

Об'єкт дослідження – культурно-дозвіллева сфера як науковий феномен.

Предметом дослідження є особливості культурно-дозвіллевої практики Тереховлянщини в умовах децентралізації.

Методи дослідження. В основу наукового дослідження покладено сукупність загальнонаукових та спеціальних методів. Так, *діалектичний метод пізнання* соціокультурних явищ та процесів, який дав можливість з'ясувати сутність ключових понять дослідження; *порівняльний метод* використано для зіставлення показників, які визначають сформованість культурно-дозвіллевої практики Тереховлянщини; *метод графічної інтерпретації* дав можливість опрацьовану статистичну інформацію та дані динаміки розвитку інфраструктури відобразити у вигляді рисунків, діаграм. Інформаційною базою дослідження є закони України з питань культурно-дозвіллевої практики ОТГ, нормативно-правові акти Тереховлянської міської ради (та її структурних

підрозділів), статистичні матеріали Головного управління Державної служби статистики в Тернопільській області у сфері культури.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що в роботі визначено культурно-дозвіллеву діяльність як предмет наукового осмислення, удосконалено класифікацію функцій дозвілля; обґрунтовано структуру та функції культурно-дозвіллевої діяльності на регіональному рівні; показано, що інноваційні технології та форми роботи сприяють активізації процесу модернізації дозвілля. Уточнено поняття: культурно-дозвіллева сфера, культурно-дозвіллева діяльність, культурно-дозвіллева практика, інститут дозвілля; дозвілля тощо.

Практичне значення отриманих результатів. Результатом дослідження стало визначення культурно-мистецького потенціалу, характеристика форм роботи установ культури та аналіз тенденцій розвитку сфери дозвілля Тереховлянщини в сучасних умовах. Розроблені напрями модернізації культурно-дозвіллевої діяльності Тереховлянської ОТГ дозволяють оптимізувати розвиток інституту дозвілля на регіональному рівні відповідно до сучасних світових вимог і, водночас, сприятимуть етнічній ідентифікації, відтворенню традиційних духовних цінностей народу, його національних особливостей.

Аналіз джерельної бази та історіографії дослідження. При написанні дипломної роботи нами опрацьовано джерельну базу, праці вітчизняних та зарубіжних науковців, які досліджували культурно-дозвіллеву практику громад в сучасних умовах. Джерельну базу дослідження становлять Закони України: «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [38], «Про культуру» [39], в яких зазначаються основні питання вивчення культурно-дозвіллевих практик на рівні територіальної громади в сучасних умовах.

У процесі дослідження культурно-дозвіллевої сфери використано численні наукові дослідження в галузі культурології, педагогіки, психології, економіки та

ін. Так, аналіз наукових праць показав, що інститут дозвілля, обсяг та види культурно-дозвіллевої діяльності вивчали О. Гриценко [8], А. Дзіов [11], Т. Кисельова і Ю. Красильников [16], І. Корсун [21] В. Пархоменко, В. Прошко, П. Мавко [31], В. Піча [35], Т. Пугачова [41], І. Романова [42], Т. Рябова [44], А. Сенченко [45], Д. Солоха, М. Ткач, О. Олійник [24], Ю. Стрельцов [52], Н. Цимбалюк [54], А. Ярова [56] та ін.

Проблеми структури та функцій культурно-дозвіллевої діяльності на регіональному рівні розглядали О. Безпалько [2], С. Войтович [4], Т. Дерун [9], В. Євтух [14], В. Кислицький [17], Л. Козлова [18], Ю. Снігова [27] та ін.

Культурно-дозвіллева практика Тереховлянщини досліджена на основі аналізу стратегічних документів ОТГ, які становлять джерельну базу дослідження: Стратегії розвитку Тереховлянської громади Тернопільської області на 2017 – 2025 рр. [51], Плану соціально-економічного розвитку Тереховлянської об'єднаної територіальної громади на 2020 рік [36], Комунікаційної стратегії Тереховлянської ОТГ на 2019-2025 рр. [19].

Праці С. Бандура [1], О. Гриценко [8], Я. Жаліло [10], І. Єрошенкова [13], Л. Жаркової [15], Т. Рябової [44], Л. Шевчук [55] дали змогу визначити тенденції розвитку сфери дозвілля Тереховлянщини в умовах децентралізації.

Таким чином, аналіз наукової літератури свідчить, що в ХХІ столітті в умовах децентралізації в Україні спостерігається підвищений інтерес до вивчення культурно-дозвіллевих практик територіальних громад.

Апробацію результатів дослідження здійснено у формі доповідей на конференціях:

Макарчук Н.Г. Культурно-мистецький потенціал Тереховлянщини: сучасні реалії. *Європейський культурний простір і українські перспективи.* – Програма XV між нар. наук.-практ. конф., 14-15 лист., 2019. Рівне: РДГУ, 2019. С. 37

Макарчук Н.Г. Тенденції розвитку культурно-дозвілєвої діяльності Теробовлянщини в умовах експерименту. Програма звітної наук.-теорет. конф. викладачів, співробітників і здобувачів вищої освіти Рівненського державного гуманітарного університету за 2019 рік, 14-15 трав. 2020 р.. Рівне: РДГУ, 2020. С.63.

Публікації. За темою дослідження здійснено дві одноосібні публікації у періодичній пресі району:

Макарчук Н.Г. Забавлялась Могильниця. *Воля* № 33 (1432) П'ятн., 16 серп. 2019 р. С. 8

Макарчук Н.Г. З Колядлю по селу. *Воля* №3 (58/1454) П'ятн., 17 січ., 2020 р. С. 8

Структуру дипломної роботи складають: вступ, основна частина, яка містить два розділа, висновки, список використаних джерел та літератури, додатки.

У **вступі** обгрунтовується актуальність теми дослідження, визначається ступінь її розробленості у літературі, наукова мета і завдання дипломної роботи, розкриваються методи дослідження, зазначено апробацію дослідження, охарактеризовано практичне значення роботи.

В **основній частині**, що складається з двох розділів, розкривається основний зміст роботи.

У **першому розділі** «Теоретико-методологічні засади дослідження культурно-дозвілєвої діяльності в сучасних умовах» висвітлено культурно-дозвілєву діяльність як предмет наукового осмислення, розкрито структуру та функції культурно-дозвілєвої діяльності на регіональному рівні.

У **другому розділі** «Культурно-дозвілєва практика Теробовлянщини як засіб вирішення питань культурного розвитку місцевого населення» висвітлено культурно-мистецький потенціал Теробовлянщини,

охарактеризовано особливості роботи установ культури Теробовлянщини та проаналізовано тенденції розвитку сфери дозвілля Теробовлянщини.

У висновках зазначені підсумки дослідження.

Загальний обсяг дипломної роботи складає 93 сторінок, список використаної літератури нараховує 55 назв.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

1.1 Культурно-дозвіллева діяльність як предмет наукового осмислення

Явище культурно-дозвіллевої діяльності привертає увагу вчених багатьох країн, бо воно у своєрідній формі відображує низку глобальних соціально-економічних та соціокультурних тенденцій часу.

Інститут дозвілля є однією з важливих складових сучасного суспільства. За цієї ситуації присутнє в іманентних інтересах особливого всезагальне стає метою і предметом конкретної волі особливого, а моральне повертається в суспільство як іманентне. Виходячи з позиції Гегеля, «інститут дозвілля виступає втіленням узагальненого задуму, ідеї, принципу, що може бути реалізований у таких проявах, як творчий гурт, любительське об'єднання, народний театр і в множині інших конкретно-правових форм» [28, с. 6].

Як стверджує А. Сенченко, за останні сто років удвічі скоротився робочий час і значно зріс обсяг вільного часу. У всіх розвинених країнах світу спостерігалось нове співвідношення часу на працю та дозвілля. Це призвело до збільшення соціального значення дозвілля, яке стає необхідною частиною життя людини в умовах перевантажень організму. Суттєво зросла цінність дозвілля для певних груп населення (особливо для молоді). В останнє десятиріччя дозвілля розвивається як елемент способу життя [45, с. 14]. Відтак культурно-дозвіллева діяльність стала предметом соціологічних та культурологічних досліджень.

Перш ніж розкрити поняття культурно-дозвіллевої діяльності, визначимо дефініції «культури» і «дозвілля». Так, у вітчизняних і зарубіжних енциклопедіях та довідниках дозвілля визначається як: «Вільний, незайнятий час, прогулянка, звільненість від справ» (Даль В. «Словарь живого

великорусского языка»); «Вільний від роботи час, на дозвіллі – вільний від справ» (Ожегов С. «Толковый словарь русского языка»); «Частина позаробочого часу, що залишається у людини після виконання необхідних невиробничих обов'язків: пересування на роботу і з роботи, сон, прийняття їжі, інших видів побутового самообслуговування» («Велика радянська енциклопедія»). Зарубіжні дослідники проблем дозвілля вважають, що останнє як «науковий термін походить від латинського слова «licere», що у перекладі означає «бути дозволеним», французького слова «loisir» («вільний час») та англійського слова «leisure» («свобода вибору дій»))» [49, с. 27].

В. Піча, опираючись на відомого вченого Є. Соколова, культуру дозвілля трактує як спосіб організації, форму матеріально-технічного забезпечення і нормативно-ціннісної регуляції дозвілля, а також як змістове багатство вільної життєдіяльності, ступінь розвитку, реалізації гармонії родових та індивідуальних потенцій людини [35, с. 76].

Автори підручника «Соціологія культури» цитують вітчизняних дослідників А. Вишняка та В. Тарасенко, які трактують термін «культура дозвілля», як внутрішню культуру людини, наявність у неї певних особистих якостей характеру, організованість, потреби та інтереси, вміння, смаки, бажання, життєві цілі, що дозволяють змістовно та з користю проводити вільний час. Вони також зауважують, що «культура дозвілля характеризується рівнем розвитку та функціонуванням відповідних закладів, без котрих неможливе проведення свого дозвілля» [49, с. 63-64].

Ю. Стрельцов визначення дослідника дозвілля Ю. Суртаєва називає оптимальним. Останній визначає культурно-дозвіллеву діяльність як «один з найбільш важливих засобів реалізації сутнісних сил людини та оптимізації соціально-культурного середовища, що оточує її. На його думку у культурно-дозвіллевій діяльності, як правило присутні моменти перетворення, пізнання та оцінки» [52, с. 31]. Процес культурно-дозвіллевої діяльності трактується ним як

взаємодія двох тенденцій: соціалізації (оволодіння індивідом своєю соціальною сутністю) та індивідуалізації (формування індивідуального способу життєдіяльності, завдяки якому ми отримуємо можливість розвиватися згідно власним задаткам та потребам).

Інституціоналізація суспільних відносин у площині культурно-дозвілєвої діяльності, як пише О. Гриценко, пов'язана з актуальними суспільними потребами. На мікрорівні її розглядають як процес визначення та закріплення дозвілєвих соціальних норм, правил, статусів і ролей як єдиної системи, спрямованої на задоволення суспільних потреб у відтворенні та розвитку суспільства. Останні відрізняються від первинних тим, що їх реалізація може відбуватися лише у процесі спільної діяльності людей, передбачає об'єднання індивідів у соціальні спільності. Пошук оптимальних варіантів такої культурно-дозвілєвої діяльності триває [8, с. 93].

Дозвілля, на думку Т. Кисельової, Ю. Красильникова, виступає як вид діяльності, що має на увазі не тільки поведінку особистості, але й ті дії, що розкривають активність, сутність суб'єкта. Універсальність дозвілєвої діяльності зумовлена, перш за все, багатством її предметної та видової різноманітності. Великі можливості цієї діяльності полягають у забезпеченні рекреації шляхом зміни одного виду діяльності на інший, саме в цьому і полягає компенсаторна функція дозвілля, його роль у розширенні діапазону життєдіяльності людей [16, с. 51-52]. На думку цих вчених, дозвілля є сферою багатогранного сприйняття дійсності, задоволення гедоністичних потреб, користування широким спектром цінностей цивілізації. Активність дозвілля здатна ефективно стимулювати включення особистості у культурно-творчий процес, забезпечити перехід від споживання до виробництва конструктивної діяльності у ситуації вільного вибору її конкретних видів, що відповідають інтересам та потребам особистості.

Автори колективної монографії «Культурно-дозвіллева діяльність у сучасному світі» стверджують, що результати діяльності інституту дозвілля, створена в його межах для задоволення дозвіллевих потреб інфраструктура, певним чином впливає на інші сфери суспільного життя. Забезпечуючи умови для прояву та задоволення культурно-дозвіллевих потреб, даний інститут сприяє визнанню просвітництва, рекреації та творчості як суспільних цінностей, відтворенню яких підпорядковані конкретні формоутворення інших інститутів (освіти, соціального захисту, сім'ї) [24, с. 84-85].

На думку Т. Рябової, як частина вільного часу дозвілля залучає особистість нерегламентованістю і добровільністю вибору його різних форм, демократичністю, емоційною забарвленістю, можливістю поєднати фізичну й інтелектуальну діяльність, творчу і споглядальну, виробничу й ігрову. Для значної частини людей соціальні інститути дозвілля є провідними сферами соціально–культурної інтеграції й особистісної самореалізації [44, с. 14]. Відтак дозвілля, як стверджує Н. Цимбалюк, характеризується специфічними ознаками, пріоритетними серед яких слід назвати:

- свободу вибору дозвіллевої діяльності, свободу від обов'язків;
- добровільну участь в дозвіллевій діяльності;
- бажання отримати радість та задоволення;
- самодостатність та самотинність;
- компенсаційність дозвілля [54, с. 83-84].

Зважаючи на множинність та різноманітність класифікацій дозвілля, загальноприйнятою вважається класифікація дозвілля за такими ознаками:

- видом активності (пасивне та активне дозвілля);
- періодичністю (щоденне, щотижневе, відпускне, святкове);
- тривалістю (короткочасне, довготривале, епізодичне);
- напрямками діяльності (творче, рекреаційне, культурне, спортивне, декоративно–прикладне, туристичне) [5, с. 36-37].

Як доводить А. Дзіов, від уміння спрямовувати свою діяльність під час дозвілля на досягнення загальнозначущих цілей, реалізацію своєї життєвої програми, розвиток і удосконалювання своїх сутнісних сил багато в чому залежить соціальне самопочуття людини, задоволеність своїм вільним часом. До специфічних рис особистості, особливо молоді відноситься перевага пошукової, творчо–експериментальної активності [11, с. 13]. На думку В. Кислицького, молодь більше схильна до ігрової діяльності, що охоплює психіку вцілому, що дає постійний приплив емоцій, нових відчуттів, і з небажанням пристосовується до одноманітної діяльності, спеціалізованої. Ігрова діяльність має універсальний характер, вона притягує до себе людей практично усіх вікових категорій і соціального стану. У молоді інтерес до ігрової діяльності виражений яскраво. Діапазон цих інтересів широкий і різноманітний: участь у телевізійних і газетних вікторинах, конкурсах, комп'ютерні ігри, спортивні змагання [17, с. 15]. Відтак, як стверджують вчені Д. Солоха, М. Ткач, О. Олійник, завдання дозвілля визначають такі його рівні:

– пасивний відпочинок як найпростіший рівень дозвілля, що не має перспективних цілей, дозволяє звільнитися від виробничої перевтоми, побути у спокої, психологічно розслабитися; пасивне дозвілля є складовою життя людини;

– розважальне дозвілля включає прогулянки, спортивні та видовищні шоу, відвідування театрів, ігри, рекреаційні заходи і сприяє емоційній та фізичній розрядці; розважальне дозвілля вимагає від людини певної підготовки, вольових зусиль, застосування фізичних та психічних сил;

– пізнавальне дозвілля передбачає активну участь людини у дозвіллевій діяльності спілкування в хобі–групах, з однодумцями, формує світогляд людини, розвиває її духовний світ, соціальні зв'язки та творчі уподобання;

– творче дозвілля характеризується духовною насиченістю, соціальною активністю, сприяє культурному збагаченню, створенню духовних цінностей [24, с. 101-102].

В. Пархоменко, В. Прошко, П. Мавко пишуть, що чим більше розвивається країна, тим більший розрив між культурно–дозвіллевою сферою, представленою клубною мережею, і запитами та потребами пересічної молоді людини, свідченням чого є відвідання закладів культури і вартість послуг, що надаються цими закладами. При цьому, на думку вчених, сучасні закономірності розвитку дозвілля полягають в тому, що:

– дозвіллева діяльність здійснюється у вільний для людини час, надає свободу вибору дозвіллевих занять та участі в них, зміст дозвіллевої діяльності нерегламентований і не запрограмований;

– багатоманітність видів дозвіллевої діяльності, синтетичність та великий діапазон, дозволяють інтегрувати різні види дозвіллевої діяльності, створюють підвищені (порівняно з іншими складовими соціально–культурної діяльності) можливості для вияву й розвитку творчого потенціалу людини, залучення до кращих досягнень світової культури;

– міжособистісне культурне спілкування на дозвіллі посилює привабливість дозвіллевої діяльності для людини і відкриває можливості для розвитку культури особистості;

– самодіяльна й ініціативна основа дозвіллевої діяльності передбачає активну участь особистості в дозвіллевих заходах; якщо зміст дозвіллевої діяльності неадекватний інтересам та потребам особистості, можливості дозвілля лишаються нереалізованими і не впливають на творче розкриття особистості;

– дозвілля створює умови для духовного розвитку особистості, обміну, засвоєння та створення нових духовних цінностей;

– дозвілля є засобом соціалізації особистості; завдяки участі в дозвіллевій діяльності особистість засвоює досвід суспільства, його цінності, накопичує соціальні знання та норми поведінки [31, с. 86-87].

В. Піча доводить, що коли змінюється соціальний стан людини, рівень її культури, то відразу ж відбуваються зміни в змісті дозвілля. Дозвілля збагачується в міру збільшення вільного часу і зростання культурного рівня індивіда. Якщо людина не ставить собі за мету самовдосконалюватися, якщо її вільний час нічим не заповнений, то відбувається деградація дозвілля, збідніння його структури [34, с. 92]. При цьому, Т. Пугачова стверджує, що суспільна практика надає представникам різних соціальних груп безліч можливостей для пошуку шляхів реалізації своїх дозвіллевих потреб, для відпрацювання продуктивних моделей культурно-дозвіллевої поведінки. «Спочатку вони продукуються окремими індивідами, потім стають типовими зразками поведінки окремої спільноти, частиною суспільної свідомості, нарешті легітимізуються соціальною групою, перетворюються на її чергове соціальне надбання» [41, с. 55].

І. Романова культурно-дозвіллеву сферу поділяє на декілька рівнів, що відрізняються один від одного своєю психологічною і культурною значимістю, емоційною вагомістю, ступенем духовної активності. Найпростіший вид дозвілля, на її думку, – відпочинок. Він призначений для відновлення витрачених під час роботи сил і поділяється на активний і пасивний [42, с. 18-19]. Пасивний відпочинок характеризується станом спокою, що знімає стомлення і відновлює сили. Звична, проста діяльність спричинює настрій спокою. Такий відпочинок – невід'ємний елемент життя людини. Він є підготовчим ступенем до більш складної і творчої діяльності. Активний відпочинок, навпаки, відтворює сили людини з перевищенням вихідного рівня. Він надає роботу м'язам і психічним функціям, яка не знайшла застосування в праці. Людина насолоджується рухом, швидкою зміною емоційних впливів,

спілкуванням із друзями. Активний відпочинок, на відміну від пасивного, потребує деякого мінімуму свіжих сил, вольових зусиль і підготовки. До нього відносять фізкультуру, спорт, фізичні й психічні вправи, туризм, ігри, перегляд кінофільмів, відвідування виставок, театрів, музеїв, прослуховування музики, читання, дружнє спілкування.

Дослідники (О. Семашко, В. Піча, О. Погорілий та ін.) виділяють три основні функції активного відпочинку: відновлючу, розвивальну і гармонізацій. Перша забезпечує людині фізіологічну норму здоров'я і високу працездатність, друга – розвиток її духовних і фізичних сил, третя – гармонію душі і тіла. Загалом, безліч сторін особистості можуть бути розвинуті й удосконалені активним відпочинком, якщо індивід має добре розвинуте вміння відпочивати. Воно є свого роду мистецтво, що полягає в здатності оцінити можливості свого організму і зробити правильний вибір найбільш придатних у цей час занять [49, с. 82-83].

Між роботою і відпочинком соціологи, психологи, економісти встановили прямий взаємозв'язок. У культурно–дозвілєвій діяльності також було проведено ряд досліджень. Найбільш точні і плідні дослідження Ю. Стрельцова, який вважає «що будь–який вид вільної діяльності несе в собі як функцію відновлення сил, так і функцію розвитку знань і здібностей людини. Однак одна з цих функцій домінуюча: як вид діяльності має властивість розвивати людину або переважно відновлювати її сили». Звичайно відпочинок і розваги тісно переплітаються один з одним, але й мають свої розходження. Традиційно «розвагами» іменують такі види діяльності у вільний час, які дають можливість повеселитися, відволікають від турбот. Розваги завжди потребують активності, на відміну від відпочинку. В процесі відпочинку людина відновлює свій фізіологічний стан, а розваги необхідні для зняття психологічних стресів, перевантажень, перевтоми [52, с. 108].

Відпочинок, на думку А. Ярової, також дає можливість визначити місце і роль окремої людини в соціальній системі (соціальній групі, колективі, суспільстві в цілому) відповідно до його індивідуальних якостей і особливостей. Усе це й робить відпочинок соціально–педагогічним видом діяльності [56, с. 124]. Тому важливо, щоб кожна людина займалася улюбленою справою і виконувала ті соціальні функції, які більше всього відповідають її інтересам і можливостям. Так само, пише В. Писанко, крім потреби в активній діяльності, в людини є потреба в живому спогляданні світу і свого внутрішнього життя, в поетичному і філософському міркуванні. Цей рівень дозвілля називають споглядальним. Йому відповідає спілкування між близькими за духом людьми [33, с. 11].

Зрозуміло, кожен відпочиває по–своєму, виходячи з власних можливостей і умов. Однак В. Петрова, Д. Солоха, М. Ткач, О. Олійник називають ряд загальних вимог, яким повинне відповідати дозвілля, щоб бути повноцінним. Ці вимоги впливають з тієї соціальної ролі, яку має виконувати дозвілля. Насамперед, необхідно підходити до нього як до засобу виховання і самовиховання людини, формування всебічно, гармонійно розвиненої особистості. При виборі й організації тих чи інших занять, форм дозвіллевої діяльності слід враховувати їхнє виховне значення, чітко уявляти, яким якостям особистості вони допоможуть сформуватися або закріпитися [24, с. 113-114].

Завдання людини всебічно розвивати свої здібності має особливий характер. Справа в тому, пише І. Корсун, що формування і розвиток здібностей можна реалізувати лише на основі задоволення потреб особистості. Останні, у даному взаємозв'язку, являють собою рушійну силу розвитку здібностей. Тому це завдання припускає всебічний розвиток здібностей людини і настільки ж усебічне задоволення його потреб. Вирішити це завдання неможливо без сфери дозвілля, де знаходить задоволення цілий комплекс потреб, у тому числі й потреба особистості в розвитку та в самовдосконаленні [21, с. 182]. Вона

виявляється, на думку вченої, як її свідоме бажання спеціально впливати на себе певними заняттями, вправами з метою самовдосконалення і розвитку. Значення даної цілі надзвичайно важливе, тому що наявність лише зовнішніх, хоча б і визначальних умов, недостатнє для реалізації цілей усебічного розвитку людини. Треба, щоб і сама людина хотіла цього розвитку, розуміла його необхідність.

Дослідження процесу інституціоналізації культурно-дозвіллевої діяльності, вивчення особливостей соціальної взаємодії між державою та інститутом дозвілля, передбачає розуміння того факту, що дозвілля не є похідним від загальних соціальних структур. В багатьох випадках його можна розглядати як самостійну структуру, що може впливати на розвиток інших частин соціальної структури.

Отже, культурно-дозвіллева діяльність протягом значного часу перебуває у полі зору низки як вітчизняних та і зарубіжних науковців. Вивченню цього явища присвячені праці дослідників різних галузей знань, зокрема педагогіки, психології, соціології, дозвіллезнавства, економіки та ін. Визначені структура та функції дозвілля, його класифікація за низкою ознак, що дозволяє системно осмислювати це явище та вести подальші дослідження. У процесі вивчення сутності та змісту культурно-дозвіллевої діяльності його дослідники зазначають, що дозвілля криє у собі значні потенційні можливості для: самоосвіти та творчої реалізації, залучення до важливих соціокультурних процесів; рекреації та розваг – відновлення фізичних сил, творчого потенціалу, зняття напруги в результаті зміни діяльності; соціалізації та самоактуалізації, залучення до суспільних процесів, втілення індивідуальних інтересів, засвоєння соціальних норм та правил культури, внутрішньої та зовнішньої свободи. З огляду на те, що культурно-дозвіллева діяльність знаходиться у постійній динаміці, з'являються нові форми та види дозвілля, тому й інтерес науковців до цього явища не зменшується.

1.2 Структура та функції культурно-дозвілєвої діяльності на регіональному рівні

В останні десятиріччя спостерігається зростання міжкультурних відмінностей, урізноманітнення культурних орієнтацій різних соціальних груп та посилення впливу цих процесів на розвиток суспільства. Така тенденція стає важливою соціальною характеристикою нового часу і визначає особливості соціально-культурних змін. Вона проявляється у ставленні населення до нових напрямів розвитку української культури як факторів, що стимулюють процеси соціальних і культурних перетворень. Результати досліджень дозволяють говорити про суттєві впливи регіональних аспектів соціально-культурного розвитку на загальну характеристику культурно-дозвілєвої діяльності, й констатувати наявність явища регіоналізації в площині дозвілля.

У широкому розумінні «регіон» (від лат. *regio* – країна, область, район) розглядається як «місцевість, що відрізняється від інших територій сукупністю як природних, так і соціальних, економічних, політичних, культурних відмінностей» [27, с. 23]. Окремі дослідники наголошують, що «суттєвою характеристикою регіону є також особливості національного складу населення» [37, с. 4]. На відміну від традиційного для радянського періоду принципу соціально-економічного районування (з т.з. адміністративного розподілу район вважався типовою одиницею регіональної структури), в сучасній українській науці в контексті дозвілля широко застосовується культурно-етнографічне районування.

В цьому контексті доцільним є також застосування поширеного в науці поняття «регіон метрополії» (від англ. *region of metropolis*) – «регіон культурної метрополії», яке трактують як великий ареал, на який розповсюджується соціально-культурний вплив метрополії. У дослідженнях з теорії і практики дозвілля поняття культурної метрополії вживають в розумінні потужної, сконцентрованої культурної сили, що суттєво впливає на перебіг культурно-

творчих процесів оточуючих територій, культурну діяльність спільнот і окремих індивідів. Розрізняють також «регіон нейтральний» (від англ. region neutral) – «нейтральний культурний регіон», як перехідну культуротворчу структуру, що перебуває під відчутним впливом культурної метрополії та одночасним впливом традиційної, реліктової, локальної, місцевої культури [27, с. 34].

Важливе значення у вивченні явища регіоналізації відіграє поняття функцій культурно-дозвіллевої діяльності. Серед основних функцій, притаманних закладам культури, О. Семашко, В. Піча, О. Погорілий та інші вчені визначають: соціалізаційну, творчо-розвиваючу, функцію спілкування та рекреаційно-розважальну. На їхню думку, перелічені функції по-різному пов'язані з соціальними потребами і суспільними обов'язками людини.

Соціалізаційна функція спрямована на реалізацію соціально-педагогічних можливостей культурно-дозвіллевої системи. Система закладів культури допомагає залучити широкі верстви населення до суспільно-корисних видів культурно-дозвіллевої діяльності. Вони протистоять численним комерційним структурам, дозвіллева діяльність яких носить комерційний характер, а головним завданням є отримання максимального прибутку [52, с. 117]. Соціалізуючий вплив на особистість полягає в забезпеченні широкого спектра любительської діяльності, її узгодження з культурними інтересами, здібностями, навичками відвідувачів, створенні необхідних умов для цієї діяльності (приміщення, устаткування, кваліфіковане управління) і створенні відповідної культурно-дозвіллевої ситуації.

Соціально-культурне управління дозвіллевою діяльністю передбачає використання широкого спектра видів любительських занять таким чином, щоб у ситуації вільного часу досягти єдності суспільних і особистих інтересів. Відак працівники культури повинні спрямовувати свою діяльність не лише на задоволення потреб і запитів категорій населення, схильних задовольняти в

зкладах культури свої рекреаційно-гедоністичні та творчі інтереси, але й стимулювати розвиток їхніх потреб до участі у суспільно-корисній, громадсько-політичній діяльності та благодійницьких акціях [54, с. 87].

Заохочення відвідувачів до соціально спрямованої і корисної для розвитку особистості культурно-дозвіллевої діяльності та запровадження у систему запрограмованих для цього видів занять, передбачає використання системи різноманітних стимулів як зовнішніх поштовхів до дії, що пробуджують і активізують культурні потреби. Заохочення відвідувачів до культурно-дозвіллевої діяльності закладів культури, на думку О. Безпалько, А. Годлевської, Г. Ірзи, А. Капської, О. Карпенко, проводиться за допомогою таких груп стимулів:

1) потреба в задоволенні, насолоді, на якій базується включення у будь-яке розважальне заняття;

2) прагнення до реалізації своїх творчих інтересів і здібностей, як наслідок обмежених можливостей виробничої діяльності, компенсація задоволення, насолоди від процесу творчості, самоствердження;

3) розвиток комунікативних, експресивно-емоційних потреб та таких, що супроводжуються сумісними переживаннями. Це також і вікові мотиви, пов'язані з бажанням завести нові знайомства, розширити коло спілкування [2, с. 62-63].

Не менш важливою вважається творчо-розвивальна функція культурно-дозвіллевої діяльності. Як стверджує І. Єрошенков, «потреба в перебудові, творчості стає в сучасному суспільстві широко розповсюдженою особистісною потребою. Вона збільшується із зростанням культурного рівня населення, визначається у прагненні до творчого самовизначення людини. Так дозвіллева діяльність, як і трудова діяльність, набуває творчого характеру» [13, с. 9]. Збільшення можливостей і потреб у творчому самовиявленні зумовлює

зростання питомої ваги і ролі функції закладу культури, пов'язаної з організацією творчих культурно-дозвільних занять.

Підкреслюючи, що творчість завжди посідала чільне місце у діяльності клубних закладів, вчені (О. Семашко, Є. Суїменко, Н. Цимбалюк) висловлюють думку про те, що в умовах сучасності творчість стає однією з провідних функцій закладів культури. Ця функція, на їхню думку, набуває особливого значення як така, що «віддзеркалює українську ментальність, найбільш повно передає сутність процесу формування національної свідомості, соціальної активності особистості» [22, с. 97]. Організація діяльності у вільний час в умовах закладу культури пов'язана перш за все з науковим визначенням явища народної самодіяльної творчості, його сутністю, структурою, змістом, організацією.

У пошуках шляхів відродження та вдосконалення народної творчості дослідники пропонують «поетапний» шлях її розвитку, що передбачає врахування не лише виконавських видів творчості, а й естетично-просвітницьких. Реалізації цієї ідеї слугують художні студії, у яких соціальний процес побудовано на основі органічної єдності учбово-виховних та виконавських завдань.

Дослідження В. Пічі, проведене у 1992 році, дало можливість розглянути проблему в регіональному аспекті, проаналізувати коло аматорських захоплень та інтересів, їх реалізацію в конкретних видах занять. У відповідях респондентів було зафіксовано практично всі запрогнозовані дослідниками творчі заняття. Спостерігалася різниця між уподобаннями селян і жителів міста. Так, порівняно з мешканцями села, міські жителі більше опановують технічні види художньої творчості (фотографія, кінозйомка), а також краще володіють музичними інструментами, займаються піїтикою, складають музичні п'єси. Їх більше, ніж селян, цікавить колекціонування та технічна творчість. Сільські жителі цікавляться переважно співом, хореографією, малюванням, гончарством. На

творчі уподобання населення, на структуру аматорської діяльності впливають такі фактори, як адміністративно-територіальний розподіл, особливості національної культури, популярність того чи іншого виду творчості у даній місцевості [35].

Дослідження констатувало, що коло аматорських уподобань сільського та міського населення досить широке. Проте творчі інтереси відвідувачів реалізуються клубними закладами в незначній мірі. Це викликає тенденцію до «одомашнювання» художньої творчості, коли представники різних соціально-демографічних груп висловлюють бажання займатися нею вдома або за межами клубних закладів, в інших установах та організаціях культури.

Проте, як стверджує М. Пухтинський, навіть в умовах децентралізації в закладах культури ще недостатньо популяризують колективи художньої творчості, майже не проводять заходів, спрямованих на розповідь про їхню роль у культурному житті регіону, історію становлення та розвитку, не популяризують цікаві форми творчого життя самодіяльних гуртів [40, с. 254].

Провідною функцією культурно-дозвіллевої діяльності вважається також *рекреаційно-гедоністична функція*, спрямована на зняття втоми і нервової напруги, забезпечення фізичної розрядки. Рекреаційно-розважальна діяльність, як каже І. Романова, «сприяє формуванню особистості і вдосконаленню людини, становить важливий напрям діяльності закладів культури» [42, с. 19].

Організація відпочинку – один з найбільш затребуваних видів діяльності клубних закладів. Характеризуючи потребу людини у рекреаційно-гедоністичній діяльності, В. Піча наголошує, що, «на відміну від чітко визначеної регламентації робочого часу, ця частина вільного часу характеризується аритмічністю та багатоваріантністю поведінки, відсутністю зовнішнього соціального контролю, послабленням нормативних механізмів зовнішніх дій особистості. Наслідком цих факторів можуть бути прояви девіантної поведінки, які досить часто виникають в молодіжному середовищі»

[34, с. 115]. Проте, як пише Н. Цимбалюк, тенденції демократизації суспільства, нова фаза розвитку його політичної та економічної структури суттєво змінила ситуацію в сфері дозвілля. Відкритість українського суспільства, можливість вільно ознайомлюватися із зразками світової культури, розвиток засобів масової інформації, комп'ютеризація соціуму створили додаткові умови для рекреаційно-гедоністичної діяльності [54].

В сучасних умовах, пише Л. Жаркова, «спостерігається негативна тенденція до поляризації рекреаційно-гедоністичних та просвітницько-перетворюючих функцій дозвілля. Вона підсилюється внаслідок комерціалізації дозвілля, виникнення приватних культурно-дозвіллевих організацій, які не тільки не сприяють розвитку культури, а будують свою діяльність на культивуванні первинних інстинктів, активізації негативних проявів характеру» [15, с. 61-62]. Фетешизація масової культури, на думку вченої, може привести до формування у частини населення (особливо молоді) негативних культурно-дозвіллевих установок, пов'язаних із знеціненням традиційних смисложиттєвих цінностей, перетворитись на мету життя, стати поштовхом для духовного занепаду.

На особливу увагу заслуговує питання про вдосконалення *інформаційно-освітньої функції* закладів культури. З перших років становлення України як незалежної держави, пише І. Корсун, державні заклади культури чимало уваги приділяли організації безперервної освіти, сприянню самоосвіті населення [21]. Ця функція закладів культури залишається актуальною й далі, але в ній, доводять автори колективної монографії «Культурно-дозвіллева діяльність у сучасному світі», відбуваються якісні зрушення [24]. Так, завдання розбудови української держави висунуло важливу вимогу щодо необхідності розвитку безперервної освіти та творчих здібностей людини. Тому інформаційно-просвітницька функція культурно-дозвіллевої діяльності складається з двох напрямків – інформаційного та просвітницького. Перший передбачає

розповсюдження серед широкого загалу знань про навколишній світ та особливості його розвитку. В умовах науково-технічної революції відбувається швидке старіння традиційних знань, наукова інформація оновлюється кожні 5–7 років. Систематична участь у безперервній освіті допомагає особі залишатися на вістрі прогресу, відбудовувати систему понять та наукових категорій, опановувати закони світостворення, об'єктивно оцінювати нові факти, упорядковувати їх у струнку логічну систему.

Другий напрям – інформаційна діяльність закладів культури – ставить за мету ознайомлення населення з великою кількістю фактів, здобутих сучасною наукою, або тих, що посідають певне місце в побутовому житті. Нова інформація слугує для уточнення, коригування вже відомих понять, створення нових світоглядних уявлень. Це важливе функціональне призначення характеризує генезис дозвілля, тому «в межах культурно-дозвіллевої системи слушно говорити не лише про дозвіллевий, а й про культурно-дозвіллевий процес, важливою ознакою якого стає інформаційно-просвітницька діяльність» [31, с. 84].

Актуалізація інформаційно-просвітницької роботи закладів культури на регіональному рівні викликана значним зростанням інтелектуального рівня населення, підвищенням рівня освіти, розширенням доступу до інформаційних джерел, відкриттям інформаційних кордонів. Інформаційно-освітня робота закладів культури територіальних громад, пише М. Пухтинський, має специфічні особливості, які відрізняють її від аналогічної діяльності інших виховних закладів. Насамперед треба підкреслити, що ця робота пов'язана з використанням вільного часу населення, коли люди добровільно вибирають заняття. Тому інформаційно-освітня діяльність учасників просвітницьких заходів характеризується саморегулюванням, невимушеністю, самодіяльним характером [40].

Як відомо, вся робота закладів культури будується з урахуванням місцевої, регіональної специфіки і повинна бути конкретною, віддзеркалювати особливості політичного, економічного, культурного життя певного регіону. В ній, пише Т. Рябова, використовуються метод театралізації та персоніфікації, різноманітні форми клубної драматургії, яка виступає як особливий, образний, специфічний засіб опрацювання та подання інформації про історію й сучасне життя краю, установи, підприємства, села, району, органічно пов'язуючи загальне і конкретне, сутність та форму [44]. Цей специфічний засіб опрацювання та подання документального матеріалу сприяє виникненню у кожного глядача або учасника заходу асоціацій, близьких до його власних життєвих вражень, його досвіду, його світовідчуття, і, тим самим, виховує, освічує, формує активну життєву позицію. Саме документальна основа інформаційно-освітніх акцій дозволяє на близькому матеріалі розкрити важливі політичні та етичні проблеми, надати їм емоційного забарвлення. У цьому плані роль закладів культури – оригінальна та неповторна.

Потреба людини в спілкуванні, в обміні інформацією з іншими людьми – важливіший фактор її життєдіяльності. У здійсненні багатогранного процесу спілкування у вільний час велику роль покликані відіграти заклади культури. Тому в діяльності сучасних закладів культури *комунікативна функція*, або функція неформального спілкування посідає особливе місце. Участь в різних клубних заняттях поєднується із задоволенням потреби в спілкуванні. Вивчаючи роль закладів культури у справі організації неформального спілкування, вчені засвідчують їх значні дозвілєві можливості, пов'язані з наявністю у населення потреби в культурному спілкуванні, створенні умов, що забезпечують перехід цих потреб на більш високий соціально-культурний рівень.

У закладах культури відвідувачі, як правило, вступають у спілкування не маючи певної прагматичної мети, не передбачаючи приєднання до будь-якої культурно-дозвілєвої діяльності. Так виникає дозвілєве спілкування, яке класифікується як «вільне спілкування». Цей вид спілкування, як стверджують вчені (О. Семашко, В. Піча, О. Погорілий та ін.), має самостійну культурну цінність, сприяє розвитку особи і набуває статусу самостійної культурно-дозвілєвої діяльності. Під час клубних занять на відпочинку виникає особистісно орієнтоване спілкування, спрямоване на формування свідомості і поведінки окремої особистості. Цей процес передбачає передавання повідомлень певним людям і вимагає їхньої обов'язкової відповідної реакції [49].

Культурно-дозвілєве спілкування особи обумовлюється не зовнішньою необхідністю, а внутрішніми особистісними імпульсами. Воно спрямоване на ліквідацію багатьох «особистісних напруг». Дозвілєве спілкування трактується, перш за все, як мовна взаємодія, яка і є дозвілєвою діяльністю. На цій основі існують види великої і перспективної галузі культурно-дозвілєвої діяльності, які Ю. Стрельцов визначає як «вільне, нерегламентоване спілкування» [52]. Особистісно орієнтоване спілкування буває як «вільним» (встановлення контакту не пов'язано з будь-якою діяльністю), так і діяльнісним (контакт встановлюється під час соціально-організованої культурно-дозвілєвої діяльності).

Л. Устюжаніна стверджує, що однією з особливостей соціально-організованої культурно-дозвілєвої діяльності є те, що результат діяльності (наприклад, приз) не становить самостійної цінності. Приваблює сам характер діяльності. В процесі розважально-ігрових занять збільшується значення процесуальної сторони спілкування, стає інтенсивним взаємодія між людьми, залученими до того чи іншого заняття [53]. Цей аспект спілкування відіграє важливе виховне значення, оскільки він створює педагогічні умови, за яких

результати соціального впливу виявляються не у вигляді матеріалізованих форм, а у позитивній атмосфері взаємодії, оптимізації міжособистісних стосунків, які складаються між взаємодіючими людьми.

Дослідження А. Ярової (2003) показали, що значна частина молоді зустрічається не в соціально-організованому дозвіллевому середовищі, а на вулиці або в домашніх умовах. І це природно, тому що люди не можуть бути лише пасивними спостерігачами традиційних заходів. Їм необхідна позитивна емоційна атмосфера, обмін думками й новинами, безпосереднє обговорення хвилюючих питань, можливість самовиразу і самоствердження [56]. Але сучасні заклади культури, як доводять Я. Жаліло, В. Жук, О. Снігова, не мають педагогічних умов для реалізації цих мотивів відвідування, і втрачають значну частину відвідувачів. Відсутність наукової організації нерегламентованого, неформального спілкування людей істотно впливає на частоту відвідувань закладу культури [27].

Важливе значення у вивченні явища регіоналізації відіграє поняття структури культурно-дозвіллевої діяльності. За Е. Гідденсом, структура – це «рекурсивно організована послідовність правил та ресурсів, що концентруючись у соціальному досвіді, подовженому у просторі та часі, стає соціальним інститутом. Структура твориться та змінюється в процесі соціальної дії, виступає одночасно як засіб реалізації досвіду та його результат» [49, с. 84]. Відтак будемо розглядати регіоналізацію (regionalization) як поділ суспільного життя (в нашому варіанті – соціально-культурної практики) за різними регіональними сферами або зонами. Використання цього підходу у вивченні культурно-дозвіллевої діяльності населення України дає можливість виявити деякі типові моделі дозвілля [].

Як свідчать матеріали досліджень (Л. Шевчук, С. Романюк), модель дозвілля населення України визначається, перш за все, культурними потребами та характером соціально-культурних відносин, має свої особливості у

соціально-демографічному і географічному зрізах, у національно-етнічних ознаках, залежить від ступеня секуляризації населення, зазнає суттєвого впливу поселенської структури. Саме вони складають основу структурного розподілу і виявляються досить складно, неоднозначно, лише в певних сферах культурного життя. Названі особливості дозволили структурувати культурно-дозвілєву діяльність, виявити структурно-функціональні характеристики її типових моделей [55].

Суб'єктом культурно-дозвілєвої діяльності вважаються державні і приватні заклади, культурно-освітні установи відомчих та виробничих колективів різних форм власності, громадські організації та інші колективи, що здійснюють культурно-просвітницькі функції в межах цієї системи. Діяльність суб'єктів культурно-дозвілєвої діяльності, як стверджує В. Писанко, поділяється на види:

1) власне дозвілєва діяльність. Вона передбачає використання засобів, методів та форм культурно-освітньої роботи для досягнення поставлених завдань. У ролі ділових партнерів регіональних закладів культури (районних будинків культури, сільських будинків культури, клубів) виступають різноманітні державні та громадські організації. Форми та види міжсекторної взаємодії відрізняються багатоманітністю і реалізуються на основі партнерства;

2) управлінська діяльність, що містить організацію та керівництво діяльністю закладів культурно-дозвілєвої сфери: планування роботи, прийняття науково-обґрунтованих рішень, організацію виконання творчих доручень, врахування недоліків та контроль за перебігом діяльності, узагальнення передового досвіду, вивчення та аналіз ефективності виховного процесу [33, с. 14].

На регіональному рівні, як доводить Л. Козлова, особлива роль у наданні необмежених можливостей для використання населенням свого вільного часу, з метою організації розумного і культурного відпочинку, дозвілля дітей, занять

спортом, самодіальною творчістю, створення різноманітних форм дозвілля, просвітництва, культурно-творчої діяльності належить закладам культури клубного типу. На її думку, заклад культури клубного типу – поліфункціональна установа, покликана всебічно задовольняти духовні культурні потреби широких верств населення. Особливе призначення закладу культури клубного типу розташованого у сільській місцевості, полягає в тому, що він є чи не єдиним осередком культурного життя сільського населення. Працівники клубів, будинків культури, бібліотек, парків, музеїв, кінотеатрів та інших закладів культури також є суб'єктом соціально-культурного процесу, відіграють провідну роль в усій системі управління духовним життям суспільства [18].

Сформована за минулі десятиріччя система клубних закладів на регіональному рівні відзначається стандартністю і уніфікованістю. При цьому важливу функцію виконують бібліотеки. Слід зауважити, що більшість масових бібліотек розташована в сільській місцевості. Протягом останніх десятиліть, до початку децентралізації, мережа бібліотек розвивалася за адміністративно-територіальним і виробничим принципами. Були визначені нормативи кількості населення на бібліотеку, радіус обслуговування, мінімум бібліотечного фонду, постійні джерела комплектування. Не всі з цих нормативів щодо бібліотек виконувалися (особливо їх фінансування), проте масові бібліотеки створювалися навіть там, де проживало 500 чоловік [22, с. 84].

На початку 1980-х рр. сільські бібліотеки були об'єднані у централізовані бібліотечні системи. В межах сільських економічних районів створено єдині бібліотечні фонди, які забезпечили вільний доступ до друкованих джерел інформації всім жителям регіону. В нових умовах кожна людина має можливість вибору та одержання книг не тільки із фондів сільської бібліотеки, а із загально-бібліотечного фонду централізованої бібліотечної системи. Єдина політика комплектування дозволяє в 2-3 рази розширити кількість назв нових

надходжень за рахунок ліквідації паралелізму та дублювання. Хоча ідеї централізації не були до кінця реалізовані, централізація мережі бібліотек в сільській місцевості дала можливість користуватися бібліотечними фондами всього регіону, налагодити широку інформацію населення про потрібну літературу [22].

Як соціальний інститут, сільська бібліотека є скарбницею культурних цінностей, зберігач духовних, культурних, національних та краєзнавчих традицій. Більшість бібліотек, згуртувавши міцний актив, насамперед вчителів, сільську інтелігенцію, спільно із клубами, музеями, музичними школами активно працюють по відродженню національної культури, утвердженню національної гідності, вивченню історії, звичаїв і обрядів рідного краю. Цьому сприяють кутки і кімнати народознавства, проведення уроків народознавства, фольклорних свят, свят рідної мови, засідання клубів за інтересами та любительських об'єднань [28].

У професійній пресі і науковій літературі ще й досі ведеться дискусія щодо нормативів забезпечення населення бібліотечною мережею. В Україні цей норматив значно більший, ніж в США, Франції та інших країнах світу. В багатьох країнах світу створюються великі бібліотеки з розгалуженою мережею філіалів, нестационарних форм обслуговування [40]. Проте для переважної більшості населення місцевої громади сільська бібліотека – важливий засіб зв'язку із світом через таке джерело інформації, як друкований документ (книга, газета, журнал), чи доступ до мережі Інтернет). Вона виступала своєрідним захисником права сільських жителів на отримання інформації. У складний період економічної і культурної кризи сільська бібліотека була важливим культурологічним центром і джерелом інформації для жителів села, місцем неформального спілкування. Проте в сучасних умовах, зі спрощенням доступу жителів громад до інтернету, значущість бібліотек як інформаційного центру значно знизилася.

Проте сьогодні бібліотечна галузь переживає глибоку кризу. Через прийняття Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05.02.2015 № 157-VIII» [38], набула масового характеру ліквідація і реорганізація бібліотечних установ. Їхні приміщення передаються комерційним структурам, іншим установам. Також здійснюється повна децентралізація централізованих бібліотечних систем на рівні територіальних громад. Це питання загострюється і тим, що сьогодні через скрутне матеріальне становище сільські бібліотеки не можуть самостійно комплектувати фонди. Питання діяльності бібліотек на селі, зокрема, формування їх фондів, ускладнюється різким подорожчанням книг та періодичних видань. Все це негативно позначається на рівні культури та освіченості сільського жителя, вихованні молодого покоління. Так у Терехівлянському районі відбулося закриття Центральної районної бібліотеки, а пізніше, після передачі майна бібліотеки Терехівлянській ОТГ, було проведено реорганізацію клубно-бібліотечної мережі.

Важливим інструментом культурно-дозвілдової діяльності ОТГ є музеї. Як стверджує О. Войтович, музейна діяльність у сучасному суспільстві орієнтується на наукову, освітню, виховну діяльність та сферу дозвілля [4]. Музеї як науково-дослідні і науково-освітні заклади збирають, вивчають, зберігають, а також популяризують пам'ятки природничої історії, матеріальної і духовної культури. Відчутна тенденція урізноманітнення профілів діяльності, в ОТГ з'являються нові музеї, досі не знані в практиці. Наприклад, серед художніх – музей однієї картини, серед літературних – однієї літературної пам'ятки («Кобзаря», «Русалки Дністрової»), музеї історії літературних процесів певних регіонів [18]. Підвищення культурно-освітнього рівня суспільства, поглиблення запитів і інтересів розвиватимуть практику появи нових типів музеїв. В епоху технічного прогресу очевидна потреба у розвитку музеїв з історії техніки, в міру поглиблення спеціалізації поруч з комплексними

з'являтимуться музеї вузькопрофільні; виникає тенденція організації спеціалізованих монотематичних музеїв.

Очевидно, у справі розвитку музеїв на рівні ОТГ стверджуються два напрямки. З одного боку, – централізація дрібних музеїв під егідою крупних, фінансово і матеріально міцних музейних центрів, з іншого, – виокремлення із складу багатoproфільних музеїв (наприклад, історико-краєзнавчих, історико-художніх) їх підрозділів. Головними умовами створення нових музеїв стають наявність музейних зібрань, які мають наукову, культурну, історичну або естетичну цінність; матеріально-технічної бази (музейного приміщення); кадрів (музейних працівників) [18, с. 169].

У процесі планування розвитку музейної мережі адміністрація ОТГ враховує такий індикатор, як збалансованість, тобто співвідношення кількості краєзнавчих музеїв і музеїв інших профілів. Краєзнавчий музей здійснює комплексне документування всіх процесів та явищ природного і соціального середовища. Доцільним вважається перехід ряду районних краєзнавчих (історичних) музеїв у підпорядкування ОТГ та поділ території кожного регіону на зони, близькі за ознаками документування до того чи іншого краєзнавчого (історичного) музею.

У справі музеєфікації пам'яток і пам'ятних місць на регіональному рівні перспективним є підхід, який передбачає освоєння не лише окремих, нехай і визначних об'єктів, а усього історико-культурного середовища регіону, причому за принцип обирається музеєфікація пам'яток безпосередньо на місці і в існуючому природному оточенні [24, с. 221]. Сучасний підхід передбачає погляд на музеї та пам'ятки як на єдину, історично сформовану регіональну систему. Практика організації музеїв на основі пам'яток розвивається у двох напрямках: перший – перетворення пам'ятки у самостійний об'єкт музейного показу («музей-пам'ятка»), другий – створення в пам'ятках різнопрофільних

експозицій. Показовою рисою розвитку музейництва є поєднання архітектурних об'єктів музейного показу з ландшафтними пам'ятками в межах охоронних зон.

Водночас, все відчутнішою у музейній справі стає нова функція музеїв. Відвідування музеїв стає популярною формою відпочинку, а самі музеї – частиною своєрідної індустрії дозвілля, до певної міри музеєм-клубом, де зустрічаються, спілкуються, обмінюються враженнями – «відпочивають». Ті ж самі тенденції є і в масовій роботі: зростає кількість клубів, «артистичних» і «літературних віталень», часто відвідувач приходить не просто оглянути музей, а подивитися конкретні заходи, що проводяться тут [31, с. 124].

В сучасних умовах музей ОТГ орієнтується на завдання потреб різних верств населення, причому збільшується кількість платних послуг. Розважальній функції музею сприяє широкий розвиток туризму, який в багатьох своїх виглядах охоплює чимало допитливих мандрівників – потенціальних відвідувачів музеїв. Рівень відвідування музеїв тримається на стабільно високих відмітках, але незважаючи на збільшення числа музеїв, кількісне зростання відвідувачів залишається незначним і навіть уповільнюється порівняно з попередніми роками. Змінюється сама музейна аудиторія. Раніше в ній монополював господарював «організований відвідувач». Останні дослідження зафіксували, що половину аудиторії музеїв становить «неорганізований відвідувач» – одинаки, сім'ї, групи підлітків, студенти, колеги. У своїй роботі музей, як місце спілкування, повинен йти до розвитку живого діалогу з відвідувачем, широко залучати населення до активної участі у житті музею [40, с. 327]. Розвиток цієї функції вимагає розвитку відповідної «сфери обслуговування» у самому музеї – кафе та їдалень, місць відпочинку, зон спілкування, продажу сувенірів та ін.

Особлива роль музею в ОТГ диктує розташування його приміщення або в історичних місцях, або в культурному центрі регіону. При розміщенні музеїв в пам'ятках архітектури бажано враховувати відновлення і реставрацію пам'ятки,

і, насамперед, пристосування його відповідно до нового призначення. Музейна практика ОТГ показує, що це пов'язано з певними труднощами і, як правило, вимагає будівництва робочих приміщень [1]. Перспективним є розміщення нових музеїв у спеціально побудованих та спроектованих приміщеннях, а в пам'ятках історії та культури доцільно розміщувати спеціалізовані експозиції цих музеїв. Всі ці складові організації музею потребують чималих коштів.

Загалом інститут дозвілля навіть в умовах децентралізації, інтенсивний розвиток якого спостерігається в сучасних ОТГ, перебуває під значним впливом системи культурно-просвітницької роботи, створеної в радянський період. Цей вплив проявляється, насамперед, в стереотипних уявленнях населення щодо призначення культурно-дозвіллевих закладів, принципів їх діяльності, а також характері дозвіллевих потреб та інтересів, на задоволення яких спрямована соціально-організована культурно-дозвіллева діяльність. З іншого боку, він спостерігається в особливостях соціальних технологій, які використовуються працівниками культури для вирішення своїх професійних завдань [1, с. 125].

Дослідження соціальної практики, пов'язаної з організацією культурно-дозвіллевої діяльності в закладах культури окремих ОТГ, дозволяє виявити закономірність її розвитку. Так, інноваційні ініціативи, що впроваджуються в дозвіллеву діяльність, мають локальний характер і не охоплюють всіх напрямків функціонування сфери дозвілля. Так, майже півсторіччя, незважаючи на розвиток суспільних відносин та зв'язків, не відбувалося змін в системі управління галуззю, вдосконаленні мережі організацій та закладів культури, системі підготовки кадрів.

Так, хоча Тереховлянський коледж культури і мистецтв готує фахівців за спеціальністю «Менеджмент соціокультурної діяльності», проте лише за такими достатньо застарілими програмами, як «Народне пісенне мистецтво», «Народне інструментальне мистецтво» (народні інструменти та духові інструменти). Спеціальність «Хореографія» включає лише освітньо-професійну програму

«Народна хореографія». Коледж і зараз продовжує випускати фахівців за спеціальностями «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація» і «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», користуючись застарілими підходами до формування їхнього культурно-дозвіллевого потенціалу. Новою можна назвати лише програму «Видовищно-театралізовані заходи», випускники якої можуть займатися організацією культурно-дозвіллевих заходів в ОТГ.

Отже, виявлені в процесі дослідження тенденції розвитку закладів культури в умовах політичної, соціальної, культурної трансформації й децентралізації свідчать, що на рівні окремих ОТГ інтенсивно зростає питома вага активних форм неформального міжособистісного спілкування, колективного осмислення та засвоєння інформації; на перший план виходить роз'яснювальна робота; заклад культури зберігає й зміцнює свої позиції як «джерело» місцевої інформації, одночасно проходять процеси трансформації та реорганізації установ культури, пристосування їх до нових умов діяльності.

РОЗДІЛ 2. КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЛЄВА ПРАКТИКА ТЕРЕБОВЛЯНЩИНИ ЯК ЗАСІБ ВИРІШЕННЯ ПИТАНЬ КУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ МІСЦЕВОГО НАСЕЛЕННЯ

2.1 Діяльність органів місцевої влади у площині розвитку культурно-мистецького потенціалу Теробовлянщини в умовах децентралізації

Теробовлянська міська об'єднана територіальна громада утворена 25 жовтня 2015 року в рамках адміністративно–територіальної реформи (рішення сесії Теробовлянської міської ради від 29 липня 2015 року № 2250). Це найбільша за площею та кількістю населення об'єднана громада у Тернопільській області. Теробовля – адміністративний центр ОТГ, є одночасно адміністративним центром Теробовлянського району. До ОТГ входить 26 населених пунктів, а саме села: Вербівці, Довге, Деренівка, Долина, Слобідка, Кровинка, Ласківці, Лошнів, Нова Могильниця, Стара Могильниця, Мшанець, Острівець, Гумниська, Застіноче, Підгайчики, Малів, Семенів, Зеленче, Плебанівка, Підгора, Залав'є, Романівка, Суцин, Остальці, в тому числі м. Теробовля [30].

Станом на 01.01.2020 року Теробовлянська ОТГ межує із чотирма об'єднаними громадами: Хоростківською, Великогаївською, Іванівською та Микулинецькою. Протяжність доріг між найвіддаленішими населеними пунктами громади с. Остальці – с. Вербівці становить 38 км, та населеними пунктами Теробовлянського та інших районів: смт. Дружба, с. Скоморохи, с. Зубів, с. Кобиловолоки, с. Буданів, с. Звиняч, с. Косів, с. Пушкарі, с. Матеушівка, с. Хмелівка, с. Дарахів, с. Різдвяни, с. Струсів, с. Великий Говилів [51].

Теробовлянська громада має зручне географічне розташування та привабливий туристично–інвестиційний ландшафт.

Рис. 2.1. Карта Теребовлянської ОТГ

Примітка. Джерело [36]

Важливою у Теребовлянській ОТГ є туристично–рекреаційна та культурна інфраструктура. Так, існуючими закладами культури є:

- 1) центри культури та дозвілля (КіД) – 5;
- 2) централізована система публічних шкільних бібліотек (міська публічно–шкільна бібліотека – 1, сільських публічно– шкільних бібліотек – філій – 14);
- 3) Теребовлянський музей майстерня;

- 4) Теробовлянська дитяча мистецька школа;
- 5) Туристично–інформаційний центр [30].

Більша частина відпочиваючих проводять свій вільний час у парках та скверах і на дитячих майданчиках міста Теробовля. На території ОТГ знаходяться 2 парки та 3 сквери загальною площею 33814 м.кв. і 26 дитячих ігрових майданчиків (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Міські парки та сквери Теробовлянської ОТГ

№ п/п	Назва	Адреса	Підпорядкування	Площа (м ²)	Активність проведення заходів (+,0, -)	Орієнтовна кількість відвідувачів
Парки						
1.	Молодіжний	м. Теробовля вул. Паркова	КП Теробовля	3050 кв.м	+	2300
2.	Замкова гора	м. Теробовля	Теробовлянське відділення Національного заповідника «Замки Тернопілля»	28000 кв.м	+	1350
Сквери						
1.	Т. Шевченка	м. Теробовля Пл. Шевченка	КП Теробовля	1280 кв.м	+	–
2.	Князя Василька	м. Теробовля вул. Кн. Василька	КП Теробовля	1157 кв. м	+	–
3.	Степана Бандери	м. Теробовля вул. Шевченка, 3	КП Теробовля	327 кв.м	+	–
Разом: 5						

Примітка. Джерело [30]

Загалом на території Теробовлянської ОТГ достатня кількість закладів культури, тому потенціал розвитку сфери культурно-дозвіллевої діяльності можна назвати високим.

Управління сферою культурно-дозвіллевої діяльності ОТГ здійснює Теробовлянська міська рада.

Діяльність Тереховлянської міської ради з розвитку сфери культурно-дозвілєвої діяльності регламентується внутрішніми документами, зокрема Стратегією розвитку Тереховлянської громади Тернопільської області на 2017 – 2025 рр. [51], Планом соціально-економічного розвитку Тереховлянської об'єднаної територіальної громади на 2020 рік [36], Комунікаційною стратегією Тереховлянської ОТГ на 2019-2025 рр. [19] та ін.

Розвитку сфери культурно-дозвілєвої діяльності Тереховлянської ОТГ, відповідно до Стратегії, сприятиме така стратегічна ціль: «Задоволення потреб мешканців у сфері інфраструктурних та публічних послуг», що ґрунтується на таких операційних цілях:

1. Вдосконалення публічних послуг у громаді, зокрема, у сфері культури.
2. Виконання необхідних інфраструктурних інвестицій (модернізація та ремонт закладів сфери культурно-дозвілєвої діяльності) [51].

Відповідний структурний підрозділ розробляє спільно з закладами культури річні, квартальні і місячні плани робіт та здійснює моніторинг їх виконання. Влада ОТГ намагається поширювати серед мешканців та самих працівників культури переконання, що у новій громаді всі мешканці є господарями, а кошти на культуру слід витратити продумано і з максимальним ефектом. У зв'язку з вищезгаданим, влада громади намагається:

- проводити інвентаризацію усіх послуг сфери культури, що надаються виконавчими органами міської ради на основі аналізу законодавства,
- модернізувати наявну матеріально-технічну базу закладів освіти, культури;
- розробити комплексну систему оцінки за результатами роботи працівників підлеглих організацій сфери культурно-дозвілєвої діяльності.

Індикатором досягнення цієї цілі управління сферою культурно-дозвілєвої діяльності Тереховлянської ОТГ є кількість наданих культурних послуг у селах громади (концерти, гуртки, акції, виставки та ін.).

Наступним документом з розвитку сфери культурно-дозвілєвої діяльності є План соціально-економічного розвитку Тереховлянської ОТГ на 2020 рік [36], розроблений спеціалістами ОТГ, робочою групою з підготовки стратегії розвитку громади, керівниками підприємств, громадськістю сіл, що об'єдналися. Головною метою Плану є створення умов для економічного зростання та удосконалення механізмів управління розвитком громади на засадах ефективності, відкритості та прозорості, посилення інвестиційної та інноваційної активності, забезпечення належного функціонування закладів культури, та внаслідок цього підвищення конкурентоспроможності громади і зростання добробуту населення. План є основою для формування та раціонального використання фінансових ресурсів відповідно до визначених цілей і завдань соціально-економічного розвитку ОТГ.

Важливим документом з розвитку сфери культурно-дозвілєвої діяльності є Програма соціально-економічного розвитку Тереховлянського району на 2020 рік, яка базується на аналізі соціально-економічної ситуації, що склалася у попередні роки, прогнозах, які враховують стан розвитку провідних галузей господарського комплексу району, а також зовнішніх та внутрішніх чинниках. Заходи програми спрямовані на забезпечення єдиної політики розвитку регіону в 2020 році шляхом об'єднання інтересів і можливостей виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання, громадськості. Саме на вирішення проблем району та досягнення основної мети – забезпечення зростання добробуту населення спрямовані завдання з розвитку сфери культурно-дозвілєвої діяльності у 2020 р.: покращення обслуговування жителів району закладами культури, розбудова об'єктів культури та спорту.

Користувачів комунікаційної стратегії в контексті розвитку сфери культурно-дозвілєвої діяльності ОТГ можна умовно поділити на 3 групи осіб, залежно від ролей [19].

Стратегічні пріоритети розвитку закладів культури, відповідно до проаналізованих документів, подані у таблиці 2.4.

Таблиці 2.4

Стратегічні пріоритети розвитку сфери культурно-дозвіллевої діяльності
Теребовлянської ОТГ до 2025 року

Стратегічний пріоритет	Стратегічні цілі
Підвищення якості життя мешканців ОТГ	1. Реформування діяльності закладів культури
	2. Енергоефективність закладів культури
	3. Підвищення екологічної та цивільної безпеки
	4. Розвиток транспортної інфраструктури
	5. Забезпечення ефективної розбудови населених пунктів ОТГ
	6. Запровадження сучасної системи управління ОТГ
Формування конкурентоспроможної економіки ОТГ	1. Розвиток ОТГ як культурного центру
	2. Модернізація базових закладів культури
	3. Розвиток сфери гостинності
	4. Розвиток малого та середнього бізнесу
	5. Розвиток міжнародного співробітництва в галузі культури
	6. Підвищення інвестиційної привабливості ОТГ
Громада національних та духовних цінностей	1. Розвиток ОТГ як центру національних та духовних цінностей
	2. Розвиток ОТГ як культурного центру

Пріоритетними напрямками розвитку сфери культурно-дозвіллевої діяльності Теребовлянської ОТГ на 2020-2025 рр. є:

1. Підвищення конкурентоспроможності закладів культури громади:
 - максимальне сприяння реалізації комплексних інвестиційних проектів;
 - створення умов для розвитку туристичної галузі.
2. Розвиток людського капіталу, підвищення стандартів життя населення:
 - вжиття заходів щодо покращання матеріально-технічної бази ОТГ;
 - покращення технічного стану закладів культури.
3. Розвиток сфери культурно-дозвіллевої діяльності сільських територій:
 - підтримка комплексних проектів розвитку сільських закладів культури;
 - надання практичної допомоги з питань підготовки проектів у сфері культурно-дозвіллевої діяльності, які можуть забезпечити їх фінансування;

- сприяння розвитку підприємництва у сфері культурно-дозвілєвої діяльності та зростанню доходів населення сільських територій ОТГ [30].

Загалом роботу Тереховлянської міської ради у напрямку управління розвитком сферою культурно-дозвілєвої діяльності, зокрема її документаційне та програмне забезпечення, можна назвати ефективною.

З метою виявлення практичних аспектів втілення вказаних стратегічних і програмних документів розвитку сфери культурно-дозвілєвої діяльності керівництвом відділу культури Тереховлянської міської ради було проведено опитування жителів ОТГ. В результаті опитування було виявлено проблемні аспекти розвитку сфери культурно-дозвілєвої діяльності з боку влади ОТГ. До основних проблем управління розвитком сфери культурно-дозвілєвої діяльності з боку влади ОТГ населенням громади віднесено:

- недостатній рівень розвитку сфери культурно-дозвілєвої діяльності. (Виходячи з низки причин організаційного, фінансового і політичного характеру, культурна складова соціальної інфраструктури ОТГ не в змозі забезпечити належний рівень соціального розвитку, який, у свою чергу, суттєво впливає на показники якості життя жителів ОТГ, визначає можливості для задоволення соціальних потреб, індивідуальних інтересів);

- низькі темпи модернізації закладів культури. (Ситуація є наслідком недосконалості дій органів влади ОТГ, високої вартості ремонтів та модернізації закладів культури, що не відповідає рівню платоспроможності населення та бюджетним витратам. Громада не забезпечує житлом громадян навіть соціально вразливих категорій);

- низький рівень розвитку рекреаційної галузі, що не сприяє належному відпочинку та проведенню вільного часу жителями ОТГ;

- незадовільний благоустрій ОТГ. (Неналежне забезпечення чистоти ОТГ, недостатній контроль утримання будівель і споруд сфери культурно-дозвілєвої діяльності, а також дії щодо санітарного очищення територій);

- недостатній рівень професійно-кваліфікаційної підготовки кадрів сфери культурно-дозвілєвої діяльності ОТГ.

Отже, попри наявний невисокий потенціал розвитку сфери культурно-мистецької діяльності, практичну діяльність Теробовлянської міської ради у цьому напрямку також не можна назвати ефективною. Можна констатувати, що сфера культурно-дозвілєвої діяльності ОТГ не має достатньої матеріальної та фінансової бази, а міська рада економічно неспроможна здійснювати власні і делеговані повноваження, що зумовлює низький рівень розвитку сфери культурно-дозвілєвої діяльності.

2.2 Особливості роботи установ культури Теробовлянщини в умовах ОТГ

В рамках процесу децентралізації з утворенням спроможних громад у Теробовлянській ОТГ розпочалася реформа культурної галузі. На відміну від освіти та медицини, які досі отримують державну субвенцію, сфера культури фінансується з місцевих бюджетів, і громади утримують та розпоряджаються ресурсами сфери культурно-дозвілєвої діяльності. Відтак Теробовлянська міська рада фінансує зарплати та інші видатки закладів культури.

Мережа закладів культури Теробовлянської громади складається з п'яти центрів культури і дозвілля, в які входять 16 сільських клубів, централізованої системи публічно-шкільних бібліотек, в яку входять Теробовлянська міська та 14 сільських публічно-шкільних бібліотек, мистецької школи з філіалами у селах Золотники, Дарахів, музею-майстерні. Також до установ культурно-дозвілєвої діяльності ОТГ входить Теробовлянський туристично-інформаційний центр. До сфери дозвілля можна також віднести Молодіжний парк КП «Теробовля», парк «Замкова гора» Теробовлянського відділення Національного заповідника «Замки Тернопілля» і сквери у м. Теробовля.

З початку 1990-х рр. в культурно-дозвілєва діяльність державних закладів культури Теробовлянщини характеризується пошуком нових форм

культурного обслуговування населення. Сформована за минулі десятиріччя система клубних закладів відзначається стандартністю і уніфікованістю. Тому створено інноваційні Центри культури і дозвілля відділу культури (Центр КіД). У 2019 році відбулося відкриття 3-х Центрів КіД після капітального ремонту. Саме із створенням центрів культури і дозвілля на основі міцної матеріально-технічної бази, на території ОТГ створено чимало нових творчих формувань.

Так, Центр культури і дозвілля здійснює діяльність з метою формування нового культурно-мистецького середовища через інтеграцію культури, освіти та сучасних інформаційних технологій. Центр КіД є структурним підрозділом відділу культури Тереховлянської міської ради, утворюється міською радою за принципом універсалізації на базі існуючих закладів культури та бібліотек населених пунктів, що географічно близько розташовані до Центру, з метою розвитку загального культурного простору в населених пунктах Тереховлянської міської ради. Центр КіД утворено шляхом перейменування сільського будинку культури на Центр культури і дозвілля та приєднанням до нього сільської бібліотеки-філії та клубних закладів, які географічно близько до нього розташовані. Керівництво Центром КіД здійснює директор. Відповідальність за матеріально-технічний стан клубів покладається на інструкторів, які входять у штат працівників Центру КіД. До внутрішньої структури Центру КіД входять: директор; інженер-програміст; бібліотекар (інструктор з інформаційної роботи); культорганізатор; концертмейстер; інструктор; балетмейстер; техпрацівник.

Завдання ЦКіД Тереховлянської ОТГ такі: організація та проведення культурних і мистецьких заходів, які спрямовані на популяризацію, оновлення, поширення українських та місцевих культурних традицій, а також різноманітних дитячих, молодіжних розваг та змістовного дозвілля; вивчення та задоволення культурних інтересів місцевого населення через співпрацю з громадськими організаціями та органами самоорганізації населення, підтримка

індивідуальних талантів; створення умов для розвитку аматорської художньої творчості, підтримка місцевих культурних ініціатив, залучення місцевого населення до створення якісного культурного чи мистецького продукту; організація виставок, ярмарків, інших мистецьких оглядів з метою популяризації культурної спадщини, розвитку народних і художніх промислів; співпраця з культурно-освітніми та мистецькими навчальними закладами задля формування нової культурної освіти; популяризація та просування заходів сучасної індустрії дозвілля; здійснення інноваційної культурної діяльності та створення середовища для генерування нових ідей в галузі соціокультурного, інформаційно-освітнього середовища; організація та проведення різноманітних форм дозвілля дітей та молоді через гурткову роботу, діяльність театральних, інших мистецьких студій, волонтерство та благодійність; створення інших формувань культурно-інформаційного чи мистецького спрямування: медіа-, кіно- і радіоцентрів; виявлення, вивчення та задоволення потреб користувачів, всебічний аналіз їх інформаційних запитів, сприяння розвитку читацьких знань, умінь; удосконалення інформаційно-бібліографічної роботи, довідково-бібліографічного обслуговування, виховання у користувачів інформаційної культури, бібліотечно-бібліографічної грамотності; формування і організація бібліотечних фондів відповідно до запитів користувачів та на підставі вивчення складу бібліотечного фонду; розширення бібліотечного сервісу, залучення різних категорій населення до бібліотечних заходів освітнього, культурного, інформаційного, ігрового, наукового, дослідницького характеру; участь та ініціювання власних культурних проєктів задля розширення співпраці з іншими закладами культури, громадськими організаціями.

До форм організації діяльності Центру КіД Терехівської ОТГ входять: розробка програм культурно-мистецького, культурно-освітнього, культурно-інформаційного характеру, річних, місячних планів роботи, звітів про діяльність Центру; співпраця з іншими закладами культури, освіти, спорту, громадськими

організаціями, установами, асоціаціями, фондами, фізичними, юридичними особами; культурно-масова робота з організації та проведення заходів; гурткова, студійна робота з дітьми, молоддю, старшим поколінням на предмет самодіяльної творчості; створення готового продукту культурної, мистецької діяльності, його просування, рекламна та інформаційна діяльність; робота з інформаційними системами, навчання персоналу; впровадження нових освітніх програм, проведення тренінгів, семінарів, вебінарів, круглих столів, лекцій, зустрічей; організація навчальних поїздок з метою обміном досвіду в організації культурно-дозвілєвої діяльності закладу; бібліотечна, інформаційно-просвітницька, довідкова, краєзнавча діяльність.

Так, Ласковецький Центр КіД утворено шляхом перейменування Ласковецького сільського будинку культури на Центр культури і дозвілля с. Ласківці та приєднанням до нього Ласковецької сільської бібліотеки-філії та клубних закладів, які географічно близько до нього розташовані. До Центру КіД приєднуються та йому підпорядковуються Могильницький сільський будинок культури, Вербовецький сільський будинок культури, Романівський сільський клуб, які тепер називаються клубами. У Ласковецькому центрі культури і дозвілля працівниками створено дитячу музичну студію, де навчаються гри на музичних інструментах (керівник Летняк О.О). Створено чотири хореографічні гуртки –народного та сучасного танцю (керівник Бойчк Л.В), гурток макіяжу та перукарський (Кришовська І.М).

Лошнівський центр культури і дозвілля характеризується тим, що тут зі створенням належних умов створено Вокально-хорову студію (викладач Березовська А.) , де займаються старша і молодша групи, гурток веб-дизайну (програма Адобе Фотошоп), ансамбль сопілкарів. У Підгайчицькому центрі культури і дозвілля створено дитячий вокальний гурток, жіночий вокальний гурток, 3 хореографічних гуртки, в них займається 52 учасники, які беруть активну участь у масових загонах в ОТГ: «Ніч перед Різдом», «Ой там на Івана

тай на Купала», активно діє оздоровчий гурток фітнесу. Тереховлянський центр культури і дозвілля теж має значні досягнення. Так, у клубі с. Плебанівка створено музичну студію, де займається 12 учасників, хореографічний гурток – 2 групи народного та сучасного танцю. В с. Острівець – гурток хореографії – 15 учасників. У с. Гумніська створено гуртки «Молода господиня» та «Азбука макраме». В Центрі культури і дозвілля с. Довге створено 2 гуртки народного та сучасного танцю (керівник Ткачик С.М), де займаються 26 дітей, гурток художнього слова та в'язання. У с. Мшанець створено 3 гуртки-драматичний, художнього слова та хореографічний, В с. Долина-створено 2 танцювальних гуртки та вокальний. Саме створення центрів культури і дозвілля, забезпечення належної матеріально-технічної бази дало можливість для розвитку дитячо-юнацької творчості в ОТГ.

У справі духовного відродженні українського народу, розвитку культури жителів ОТГ важлива роль належить бібліотекам. Слід зауважити, що більшість масових бібліотек ОТГ були розташовані в сільській місцевості. Процеси децентралізації обумовили зміни і збагачення змісту діяльності сільських книгозбірень, розширення їх функцій. Як соціальний інститут, сільська бібліотека, є скарбницею культурних цінностей, збирач, зберігач і провідник духовних, культурних, національних та краєзнавчих традицій. Більшість бібліотек, згуртувавши актив, насамперед вчителів, сільську інтелігенцію, спільно із клубами, музеями, музичними школами активно працюють по відродженню національної культури, утвердженню національної гідності, вивченню історії, звичаїв і обрядів рідного краю. Цьому сприяють кутки і кімнати народознавства, проведення уроків народознавства, фольклорних свят, свят рідної мови, засідання клубів за інтересами та любительських об'єднань.

Міською радою Тереховлянської ОТГ було проведено інвентаризацію наявних приміщень, книжкових фондів, майна бібліотек, переданих районною радою. Проаналізувавши ситуацію щодо незадовільного стану книжкового

фонду, непристосованих приміщень, нестачі нових сучасних книг, міська рада розпочала роботу над змінами, що дозволили оптимізувати витрати, акумулювати кадрові ресурси та зробити кроки для покращення бібліотечних послуг в громаді. Зокрема, бібліотечні фонди частково об'єднано з фондами шкільних бібліотек. Частину книг розміщено в чотирьох відремонтованих та модернізованих сільських Центрах культури і дозвілля (КіД). На базі цих центрів бібліотека є елементом об'єданого відкритого простору для корисного дозвілля (поряд із мистецькими гуртками, комп'ютерною зоною, дитячим майданчиком для розвитку та відпочинку). З об'єднанням фондів сільської та шкільної бібліотек учні шкіл отримали ширші можливості для розвитку своїх талантів. Також збільшилися можливості доступу до інформації сільського населення ОТГ.

Музейна діяльність на території Тереховлянської ОТГ підпорядковується різноплановим завданням і одночасно орієнтується на наукову, освітню, виховну діяльність та сферу дозвілля. Музеї як науково-дослідні і науково-освітні заклади збирають, вивчають, зберігають і популяризують пам'ятки природничої історії, матеріальної і духовної культури – першоджерела знань про розвиток природи і людського суспільства, матеріалізована культурна пам'ять суспільства.

Відомо, що до вересня 1939 року в Тереховлі було три історико-красознавчі музеї. Один із них був відкритий з ініціативи міського магістрату на Замковій горі в приміщенні північно-східної вежі зруйнованого замку. Екскурсиводом музею і замку був п. Ткачинський, який володів польською й українською мовами. Вхід у музей був платний (10 грошів), платним був і вхід в замок. Музей забезпечував проведення екскурсій на території зруйнованого замку і Замкової гори. Приміщення, де знаходився музей, мало стелю і дах, а долівка була вимощена дрібним шулером із піском. Експонати розміщувалися на столах і стелажах, а картини, зброя й портрети були розташовані на кам'яних

стінах. Після приходу радянських військ на територію Галичини в 1939р. цей музей був зруйнований. Частину експонатів пограбували, частину було передано в музей до Львова, де вони знаходяться по цей час, а пам'ятник Софії Хшановській був підірваний.

Другий музей, створений товариством «Просвіта», був розташований у двоповерховому будинку на території греко-католицької церкви Св. Миколая. У першій кімнаті зберігалися експонати князівського й козацького періодів. Тут відображалися діяльність наших князів, гетьманів, кошових отаманів, боротьба українського народу проти печенігів, половців, монголо-татарів, поляків, турків, та ін. У 1944 р., після приходу радянських військ цей музей був закритий, а більшу частину експонатів члени комітету музею вивезли у Львів.

Третій музей був розташований на квартирі його власника Северина Бурячка, який працював фотографом. З часом експонати цього музею були перенесені в приміщення української бурси, яка знаходилася на території сучасного РайСТ (приміщення контори). Музей поповнювався предметами старовинними: іконами, вишивками з довколишніх сіл Тереховлянщини. Польське товариство охорони пам'яток під керівництвом учителя фізичного виховання Тереховлянської гімназії п. Підгайського розпочало збирання пам'яток старовини на Замковій горі і на території старовинного монастиря. Було знайдено багато старовинних монет, наконечників стріл, скляних жіночих прикрас, різного посуду та ін. М. Бурячок упорядкував експонати українського та польського музеїв. Є дані, що до приходу більшовиків цінні експонати вивезли в Німеччину.

В подальшому було багато спроб відкрити музей у Тереховлі, проте постійно не вистачало коштів. Однак, частина патріотичної інтелігенції району проявила ініціативу зі збирання експонатів для майбутнього музею. За допомогою дітей, батьків, відділу культури, вчителів у школах було зібрано велику кількість експонатів старовини з найдавніших часів до наших днів. У

1996 р. було створено комісію з підготовки до відзначення 900-річного ювілею першої письмової згадки про Терєбовлю. Ця знаменна подія прискорила хід підготовки нового приміщення під музей. В новому приміщенні музею було розташовано сім експозиційних кімнат: давньокам'яна, князівська, середніх віків, національно-визвольних змагань, сьогодення, кімната, присвячена першому українському патріархатові нашому землякові Йосипу Сліпому, та виставковий зал.

29 серпня 1999 року відбулося святкове відкриття історико-краєзнавчого музею. Подія відбулася при багаточисленній присутності громадян Терєбовлі з участю представників релігійних конфесій і запрошених, та стала знаковою у царині розвитку музейної сфери регіону. Згодом на базі колишнього історико-краєзнавчого музею створено музей-майстерню. Завдяки активній діяльності органів культури та ентузіастів відбулося масштабне впорядкування фонду та ремонт окремих приміщень. Відремонтовано підвали музею, які раніше слугували складами. Три підвальні кімнати трансформувались у сучасні «творчі катакомби», де готується декор для міста, збирається молодь, приїжджають майструвати туристи, вирує активне життя. Кожен бажаючий може долучитися до майстер-класів та виготовити своїм близьким неповторний сувенір у подарунок. Перші пропозиції по майстер-класах для жителів та гостей міста були такі: створення сувенірної тарілки з авторським розписом; декор із дерева методом випалювання (індивідуальний виріб з вибраним вами ескізом); перенесення фото та інших зображень на дерев'яну основу («Гель-медіум трансфер»). Також планується виготовляти прості та вишукані вироби зі шкіри, ліплення декоративних форм з глини (сувеніри, вазони), ткацтво на старовинному верстаті, де купаж, дизайн і декор для дому та інші цікаві рукотворні навчання.

Нині Терєбовлянський краєзнавчий музей має назву «Музей-Майстерня», яка бере активну участь в культурному житті міста й ОТГ. В музеї проводяться

екскурсії, наукові конференції, тематичні екскурсії присвячені історичним датам, видатним діячам нашої держави, учасникам боротьби за волю України. Працівники музею взяли активну участь у підготовці до друку низки історико-краєзнавчих видань («Історії міст і сіл Теробовлянщини», «Мандрівка по Теробовлі і Теробовлянщині», «Теробовлянський замок», «Просвіта на Теробовлянщині», «Історія села Глещав», «Календар альманах Теробовлянщини»). Історико-краєзнавчий музей у Теробовлі є одним із засновників краєзнавчого часопису «Теробовлянщина».

Водночас, все відчутнішою у музейній справі стає нова функція музеїв. Поруч з відвідувачами, які сприймають візит до музею як складну духовну, інтелектуальну роботу, більшість з них чекає від музеїв розваг, емоційних вражень. Відвідування музеїв стає популярною формою відпочинку, а самі музеї – частиною своєрідної індустрії дозвілля, до певної міри музеєм-клубом, де зустрічаються, спілкуються, обмінюються враженнями – «відпочивають».

Поруч з музейною сферою на Теробовлянщині активно розвивається й туристична, адже вони завжди були взаємодоповнюючими. Під управлінням КП «Теробовлянський туристично-інформаційний центр» знаходиться Теробовлянський замок, який давно став «візитною карткою» Теробовлі. Руїни, що збереглися до наших днів, це залишки замку Олександра Балабана – теробовлянського старости, який побудував його у 1-й пол. XVII ст. Руїни твердині знаходяться в північно-західній частині Теробовлі на горі, неприступній з трьох сторін. Замкова територія по відношенню до вул. Підзамче піднімається на висоту 51 м. Довжина замку з півночі на південь – 122м, а зі сходу на захід, в найширшій частині – 65 м. На плані фортеця має видовжену і звужену на південь форму п'ятикутника, що повторює конфігурацію гори.

Однак, значно раніше до того, як Олександр Балабан побудував цей замок, на важкодоступній горі стояли, змінюючи один одного, ще три замки.

Вірогідно, що перший замок на крутій горі, яка пізніше стала називатись Замковою, побудував наймолодший з трьох братів Ростиславичів – Василько. Здогад про розташування княжої твердині на Замковій горі висловив історик О. Чоловський. Його версію підтримав і розвинув історик і краєзнавець Л. Чачковський, який у 1932 р. був у Теробовлі на натурних дослідженнях. Головним доказом розташування замку князя Василька є залишки потужних земляних укріплень, що збереглися на горі до наших днів. Земляні вали з частоколами, ровами укріпляли княже городище з північної, найбільш вразливої сторони. За своєю формою і конструкцією вони нагадують інші княжі городи, зокрема, у Галичі.

Всі споруди княжого дитинця, за винятком двірської церкви, були дерев'яні. На кам'яну будівлю, що стояла в північній стороні замку, вказує факт ревізійного акту 1632 року, де говориться про великі кам'яні руїни, що були на перешкоді замковій обороні. Мабуть, ці руїни були залишками кам'яної церкви, де князь міг бути похований. Під'їзд до замку починався біля підніжжя східного схилу гори і поступово піднімався до її вершини. Свій замок князь Василько почав будувати приблизно в 1084 р., коли брати Ростиславичі осіли на батьківських землях. Побудований князем замок остаточно був знищений ордами хана Батия в 1241 р.

В 1349 році Галичину захопив польський король Казимир Великий, який на місцях давніх княжих замків поставив нові муровані стіни. Близько 1360р. у Теробовлі з'явився кам'яний замок, тут була викопана криниця глибиною 45 м. З півночі оборону замку посилював перекоп, а також рови і вали, що збереглися з княжих часів. Протягом 1606-1625 років місто і замок зазнали понад 13 татарських нападів. Замок перетворився в руїни, відновлювати які було важко і недоцільно. Теробовлянський староста О. Балабан розпочав будівництво нової мурованої твердині. У 1632 році було завершено будівництво нового мурованого палацу розміром 44x7 м., а будівництво фортеці продовжувалося ще

кілька років. Часті напади ворогів завдали великих пошкоджень замку, а новий напад татар у 1687 і 1688 роках став фатальним. Більше з руїн замок не піднімався.

На початку ХІХ ст. австрійські окупанти розібрали внутрішні приміщення замку і побудували військові казарми (знесені у 1880 р.), дозволили брати з мурів камінь на дороги і будови. Лише у 1866 році проведено першу реставрацію замку: підмуровано дві вежі і відремонтовано в'їзну браму. В 1930-1938 рр. частково реставрували східну вежу. Останню консервацію замку проведено в 1954 р., коли фортечні мури прикрили згори кам'яними плитами. Відтак важливим завданням Тереховлянської міської ради є продовження робіт з відновлення замку.

Поступово в умовах децентралізації відбуваються позитивні зміни й у інших сферах життя регіону. Зокрема: на території Тереховлянської ОТГ відбулися певні зміни у функціонуванні закладів освіти. Так, тут успішно функціонує Тереховлянська мистецька школа – єдиний в Україні об'єднаний, багатофункціональний заклад позашкільної освіти, який є вдалим рішенням організації дозвілля шкільної молоді у об'єднаних громадах. Сьогодні «творча лабораторія» школи нараховує майже 900 учнів та 62 викладачі: музика, вокал, театр, хореографія, образотворче мистецтво, хенд-мейд, ІТ технології. Працівниками та учнями школи проведено 27 конкурсів обласного, всеукраїнського та міжнародного рівня, десятки імен учнів та викладачів, що стали їх переможцями та дипломантами, а також творчі колективи, імена яких творять культурну історію Тереховлі та України в цілому:

- учнівський хор «Казковий передзвін», фортепіанний ансамбль «Експресія», оркестр духових інструментів, ансамбль народного танцю «Зорепад», а також ще дуже юна, проте перспективна студія народного танцю «Любисток. Діти». Ідейним наставником школи був покійний сьогодні Ігор Олексійович Николишин, його справу продовжують його ж випускники.

Сьогодні у студії навчається 51 дитина, а керівники працюють над створенням власного ансамблю барабанщиць.

2018 року на базі інформаційно-технічного відділення мистецької школи було відкрито сучасну школу інформаційних технологій «Do_it». Проект реалізовано в рамках співпраці із Програмою ДОБРЕ. За кошти донора було закуплено найновіше цифрове обладнання, із міського бюджету виділено майже пів мільйона гривень для облаштування приміщення колишньої станції юних техніків. До кінця 2018 р. у школі викладачі працювали із експериментальними групами, а в січні 2019 р. розпочався повноцінний набір у школу.

В Теробовлянській ОТГ існує нагальна потреба у вдосконаленні діяльності закладів культури і мистецтва, підготовки фахівців, які б володіли основами управління, маркетингу, менеджменту, методикою організації дозвілля різних категорій населення, мали спеціальну психолого-педагогічну підготовку.

З історичних джерел відомо, що з 1 вересня 1940 року в Теробовлі розпочала роботу бібліотечна школа з контингентом 90 учнів. Вона знаходилася в приміщенні торгового будинку, який побудували за власні кошти четверо підприємців теробовлянців в 1930-ті роки. Навесні 1944 року було відкрито Теробовлянський технікум політосвіти. Він мав клубний і бібліотечний відділи. У 1947 році назву навчального закладу змінено на Технікум підготовки культурно-освітніх працівників. Через два роки відкрито заочний відділ. В 1961 році технікум реорганізовано в культурно-освітнє училище з клубним та бібліотечним відділами. За новими навчальними планами вводяться спеціалізації: хорове диригування, народні та духові інструменти, режисура. У 1968 році було добудовано новий корпус з актовою залою на 350 місць, бібліотекою і навчальними кабінетами, відкрито хореографічний відділ. В училищі діяли колективи: академічний хор (керівник С. М. Загорецька), духовий оркестр (керівник М. Мельник), оркестр народних інструментів

(керівник В. Прах), троїсті музики, ансамбль народного танцю. У 1993 році навчальний заклад було перейменовано у Теробовлянське вище училище культури. У 1990-х рр. створено камерний хор викладачів училища, який став лауреатом республіканського конкурсу ім. Леонтовича. В 1995 році відкрито відділ декоративно-ужиткового мистецтва, який очолив відомий майстер декоративно-прикладного мистецтва, лауреат обласної премії ім. Олени Кульчицької П. Ткачук.

На сучасному етапі Теробовлянське вище училище культури перейменоване в Теробовлянський коледж мистецтв. Зараз це сучасний навчальний заклад, де є всі можливості для набуття студентами необхідних знань. Тут діють 28 групових класів і навчальних кабінетів, оркестровий клас, два класи хореографії, метод кабінет, бібліотек аз книжковим фондом понад 42 тис. примірників, актова зала гуртожитку на 90 місць, 45 класів для індивідуальних занять, спортивна та музейна кімнати Високий науковий потенціал допомагає у підготовці кваліфікованих спеціалістів які відповідають вимогам сьогодення. Щовесни з 1999 року в училищі проводиться обласний конкурс-фестиваль «Надія». За період існування начального закладу підготовлено понад 15 тис. спеціалістів денної та заочної форми навчання. Багато випускників продовжують традиції училища в своїх творчих колективах, на відомих мистецьких сценах. Одним із таких випускників є Роман Сасанчин переможець «Голосу країни – 10», який після закінчення вузу продовжив займатися музикою і став відомим на усю країну.

Культурна діяльність, що здійснюється в закладах культури Теробовлянської ОТГ, реалізується в процесі реалізації різних форм роботи. Треба відзначити, що за останні роки відбулося суттєве оновлення дозвіллевих технологій, пов'язане з запровадженням нових форм культурно-дозвіллевої діяльності, широким використанням культурних набутоків західних технологій. Говорячи про культурну діяльність під час дозвілля, маємо на увазі інституційні

та позаінституційні форми культурно-дозвіллевої діяльності. Вони реалізуються в стабільних і нестабільних групах, стихійно виникають на основі спільного інтересу, особистих симпатій, відрізняються нетривким, епізодичним характером. Термін існування коливається від двох до трьох годин (аудиторія тематичного вечора, дискотеки) та від восьми до десяти годин (аудиторія масових свят, гулянь).

Так, серед організованих форм роботи відзначимо діяльність працівників та учнів Терехівської мистецької школи. Протягом 2019 року викладачами та учнями школи проведено 12 концертів, вони також брали участь у 25 місцевих та обласних конкурсах та заходах. В обласному конкурсі юних піаністів «Творчість юних» учні школи зайняли усі призові місця. В м. Івано-Франківську на 8 Всеукраїнському конкурсі піаністів учениця школи В. Студент успішно пройшла два тури конкурсу, гідно представляючи місто та громаду. Ансамбль народного танцю «Зорепад» школи взяв участь у V-Міжнародному фестивалі-конкурсі дитячої та юнацької творчості «Світ у твоїх долонях», де став лауреатом II премії та отримав спецприз від членів журі-сертифікат на 300 євро для поїздки в Грецію. Учні школи змагаються та виборюють призові місця в обласних конкурсах «Юні таланти», «Консонанс», беруть участь у місцевих культурно-мистецьких заходах.

Що стосується культурно-дозвіллевої діяльності нестабільних груп, то станом на сьогодні в галузі культури ОТГ діє 13 колективів художньої самодіяльності, які мають звання «народний». В закладах культури діє 59 клубних формувань, з них 37 для дітей, в яких займається 497 учасників. Всі вони є активними учасниками основних культурно-мистецьких заходів ОТГ. Так, у 2019р. проведено 389 культурно-мистецьких заходів, де були присутні загалом 62230 відвідувачів. Для дітей проведено 154 заходи, які відвідали 22320 осіб.

На особливу увагу заслуговують форми дозвілля Тереховлянської ОТГ, спрямовані на організацію культурно-дозвіллевої діяльності масової аудиторії (концерти, вистави, шоу-програми, свята: благодійний концерт «Даруй життя», великодня виставка «Писаночка», конкурсна шоу-програма «Інструктор року», свято Дня матері). Дозвіллева діяльність передбачає особливі засоби залучення населення ОТГ до участі у видовищних, обрядових та святкових заходах. Культурно-дозвіллеві ситуації, створені під час масових заходів, стимулюють їх учасників до безпосередньо практичних дій, активної дозвіллевої діяльності.

Треба відзначити, що за характером застосування форми культурно-дозвіллевої діяльності поділяються на загальні та специфічні. Загальні форми знаходять конкретне застосування не в одному, а в різних типах культурно-дозвіллевих закладів – закладах культури клубного типу, парках культури та відпочинку, бібліотеках і музеях. Специфічні форми притаманні виключно конкретному типу культурно-дозвіллевих закладів, найбільш характерні саме для нього. Так, народні свята, масові гуляння, водні фейєрії найчастіше проводять у парках культури та відпочинку. Так, працівники культури громади брали активну участь у заходах осінньо-зимового фольклору: засвічення новорічних ялинок, проведення 7 регіонального фестивалю «Різдвяна феєрія», до Великодніх свят та Дня Матері, Дня Молоді, Храмового празника м. Тереховлі, Дня міста – 920 річниці м. Тереховля, Днів села, Дня Прапора, Дня Незалежності.

Багато років постіль у Тереховлі святкують регіональний фестиваль «Різдвяна феєрія». В рамках цього фестивалю у Тереховлянській ОТГ щорічно відбуваються тематичні конкурси на кращі різдвяні страви, символіку вертепів, музичні твори, тощо. Цьогоріч захід врешті отримав і свій власний символ – «Різдв'яна зірка» Його на конкурсній основі було обрано з-поміж шести виробів-претендентів від учасників: Центрів культури і дозвілля нашої громади

та Теробовлянської мистецької школи. Символ-переможець супроводжуватиме фестиваль щорічно, як безпосередньо, так і на афішах, банерах тощо.

Стало традицією проводити театралізований фестиваль «Різдвяна Феєрія» 14 січня, у день Старого Нового року на площі Князя Василька із традиційним засіванням зерном і побажаннями на майбуття. Головними особами традиційного для громади дійства стали український господар та господиня, котрі приймали в своїй світлиці колядників і вертепи з усієї Теробовлянської громади. Віншували, засівали та колядували гостям свята вихованці Теробовлянської мистецької школи та працівники усіх ЦКіД Теробовлянської громади. Організатори створили атмосферу справжньої української святої вечері, щоб кожен у цей день був втаємничий до звичаїв та обрядів нашого народу. Козу водив до світлиці колектив Центру КіД с. Ласківці. З яскравою Маланкою завітав у гості Центр КіД с. Лошнів. «Перебиранці» з Довгенського Центру КіД шукали Василів, щоб пов'язати їх перевеслом на добру долю і достаток, а завершальним сценічним виступом став традиційний теробовлянський вертеп. А ще були танці на площі, вокальні номери та звісно ж – традиційні фестивалі частування, забави, ярмарка..., наведено в додатку А.

У 2019 році більше 420 заходів в цілому по громаді відвідало майже 47 тис. жителів та гостей. Наймасовішими із них були: шостий зимовий фестиваль «Різдвяна феєрія», благодійний концерт до Дня Матері у місті Теробовля, перший мюзикл мистецької школи «Пригоди писанки», великодні гостини «Гаївки по-теробовлянськи», свято Івана Купала та День міста з концертом відомого українського гурту Плач Єремії, масове театралізоване свято Покрови у селі Мшанець, неформатне дійство до Дня Патріота, а також насичені та колоритні Дні села у кожному населеному пункті громади.

Організовуючи ці форми роботи, працівники культури Теробовлянської ОТГ прагнуть до реалізації завдання соціалізації та розвитку особистості. Знання, інформація, які сприймаються відвідувачами закладів культури,

характеризуються доступністю, наявністю соціалізаційного потенціалу. Технологія розробки та підготовки заходів передбачає доступність інформації, корисність і цікавість для будь-якої людини, незалежно від її віку, освіти, роду професійних занять тощо.

Отже, на території Тереховлянської ОТГ в рамках децентралізації відбулися істотні зміни у функціонуванні закладів сфери культури та дозвілля. Проте суперечливість методологічних засад культурно-дозвілдової діяльності, застосування віджилих технологій, інертність та традиційність мислення значної частини кадрового корпусу працівників культури, невизначеність вимог до культурно-дозвіллових закладів з боку громади не дозволили дозвілловим організаціям максимально реалізувати соціальний потенціал методів соціально-культурного впливу відповідно до вимог сучасності.

2.3 Тенденції розвитку сфери дозвілля Тереховлянщини

Сучасні політичні та економічні перетворення Тереховлянської ОТГ вимагають підвищення рівня управління культурними процесами. У зв'язку з цим постає питання прогнозування тенденцій розвитку культурно–дозвілдової діяльності, передбачення змісту основних її напрямів, ефективного прогнозування та управління мережею закладів культури. В сучасних умовах надзвичайно важливого значення набуває розробка системи цілеспрямованого, розрахованого на тривалий час, формування у людини соціальних потреб, особливо пов'язаних із сприйняттям та відтворенням культурних цінностей.

Оцінку інституціональних та фінансових бар'єрів розвитку культурно-дозвілдової сфери Тереховлянської ОТГ проведемо шляхом вивчення й аналізу показників соціально-економічного розвитку ОТГ. Для цього вивчено статистичні та управлінські дані галузевих управлінь, відділів міської ради та закладів культури. Для вивчення інституціональних бар'єрів розвитку сфери дозвілля ОТГ вивчено стратегічні документи і програми Тереховлянської ОТГ,

якими передбачено створення Центрів культури і дозвілля як культурно-інформаційного середовища для виховання нового покоління:

- співпраця зі шкільними колективами та дошкільних навчальних закладів для створення спільного цікавого та якісного культурно-освітнього продукту;

- налагодження співпраці з Теробовлянським вищим училищем культури щодо професійної підготовки кадрів для Центрів КіД, що дасть змогу частково вирішити питання зайнятості молодих спеціалістів.

З метою забезпечення реалізації запланованих заходів щодо розвитку та вдосконалення сфери дозвілля ОТГ передбачено впровадити низку заходів. Перелік проектів, першочергових завдань розвитку сфери дозвілля, які плануються впровадити Теробовлянською ОТГ, наведено в додатках Б-Г.

Для оцінки фінансових бар'єрів розвитку сфери дозвілля Теробовлянської ОТГ проаналізовано її фінансове забезпечення. Формування дохідної частини бюджету у 2017-2019 рр. відбувалось із урахуванням змін до законодавства, спрямованих на децентралізацію місцевих фінансів та подальше зміцнення фінансового ресурсу громад. Так, до бюджету ОТГ були передані ряд податків, таких як податок на нерухомість, єдиний податок, плата за надання інших адміністративних послуг, адміністративні збори, акцизний, транспортний податки). В наслідок чого планові показники власних доходів бюджету 2018 р. склали 1106,7 млн. грн., в т.ч. за рахунок переданих – 327,9 млн. грн. Як результат, бюджет по доходах і витратах збалансований. Зростання дохідної бази бюджету ОТГ супроводжувалося передачею на місцевий рівень додаткових видатків, зокрема на утримання закладів культури. Це спричинило суттєве навантаження на бюджет ОТГ та обмежило можливості розвитку сфери дозвілля.

У 2019 р. без жодного ресурсного збалансування зі сторони держави, Теробовлянська ОТГ фінансувала видатки, у т.ч. з розвитку сфери дозвілля. За

юридичного факультету ТНЕУ. Основними завданнями управління розвитком сфери дозвілля Тереховлянської ОТГ при цьому визначено: зменшення витрат на утримання об'єктів сфери дозвілля та впровадження для цього енергозберігаючих технологій; зниження собівартості послуг сфери дозвілля.

У січні 2016 року було розпочато реформування сфери культури у Тереховлянській громаді, затверджено нову мережу закладів культури, зокрема утворено п'ять Центрів культури і дозвілля (Центрів КіД), Тереховлянську централізовану систему публічно–шкільних бібліотек (1 міська публічно–шкільна та 14 філій), а також затверджено статuti Тереховлянської школи мистецтв та Тереховлянського музею. Протягом 2016 року у Центрах КіД було проведено капітальні та поточні ремонти, ремонтні роботи із заміни внутрішніх електромереж та встановлення електричного опалення, а також роботи із встановлення газового опалення у Тереховлянському музеї та електричного опалення у Тереховлянській школі мистецтв.

Ресурсне забезпечення цих напрямів управління розвитком сфери дозвілля здійснюється за кошти державного, обласного та місцевого бюджету. Так, у Тереховлянській ОТГ проведено поточні ремонти багатьох закладів культури, придбано необхідне обладнання та інвентар. У відремонтованих приміщеннях запрацювали Центри культури і дозвілля, Тереховлянська мистецька школа, яка об'єднала три установи – музичну школу, станцію юних техніків та центр позашкільної роботи дітей та юнацтва, Туристично-інформаційний центр.

Відповідно до нових запитів, у Центрах КіД надаються різноманітні послуги з організації культурно–мистецьких заходів та масового дозвілля молоді, а також проводиться робота з організації позашкільного навчання для різновікових груп дітей. Керівництво громади розуміє необхідність зміни ситуації і підвищення мотивації працівників культури. Докладаються зусилля у сфері підвищення якості роботи закладів культури.

У громаді функціонує Теробовлянська Централізована система публічно-шкільних бібліотек (ЦСПШБ), яка нараховує 1 міську публічно-шкільну бібліотеку та 14 бібліотек-філій разом із шкільними відділеннями. У бібліотеках ведеться робота по створенню єдиного бібліотечного фонду. Лише незначна частина бібліотек забезпечені необхідною оргтехнікою і комп'ютерами. Лише 10% закладів забезпечені санвузлами.

На території громади функціонує місцевий музей. Основні фонди музею становлять 1650 одиниць. Будівля потребує капітального ремонту. Технічне забезпечення музею та забезпечення оргтехнікою вимагає оновлення.

Важливо, що у Теробовлянській громаді відбуваються заходи: Регіональний фестиваль «Різдвяна феєрія» – січень; Майстер-класи з українського писанкарства до Великодня – березень; Регіональний конкурс-фестиваль «Надія» – березень; Вулична акція «Вітаємо дорогих мам!» – травень; Міське свято «Випускний вечір» – травень; День Молоді – червень; Регіональний фестиваль «Забави у Княжому місті» – липень; День міста – липень; Фестивальна зустріч «Двох міст одного роду» в с.Боричівка; дні сіл – серпень; урочистості з нагоди свята Пр. Покрови – жовтень; День Патріота – листопад; Свято Миколая – грудень; Урочисте відкриття міської ялинки – грудень.

Туристична галузь в ОТГ – одна з пріоритетних галузей сфери дозвілля і має значний потенціал для розвитку. Теробовля – районний центр Тернопільської області, одне з найстаріших міст України і найдавніше місто Поділля. Теробовля багата своєю історією та цінними архітектурними пам'ятками. Проте вони не завжди оцінюються як цінні ресурси й недостатньо ефективно використовуються. Всього на території району знаходиться 102 пам'ятки архітектури (з них 43 пам'ятки в м. Теробовлі), із яких 18 загальнодержавного значення і 22 пам'ятки археології. Проте наявність значної кількості рекреаційно-

туристичних ресурсів не приводить до інтенсивного розвитку туристичного бізнесу ОТГ. Важливу роль в цьому процесі відіграє розвиток системи послуг на основі розбудови інфраструктури туризму. Засоби розміщення складають основу економіки туристичного регіону, визначають його туристичний потенціал. В районі працює два готелі на 90 місць, а в Теробовлянській ОТГ готелю немає.

Розвитку туризму сприяє навколишнє середовище – привабливий природний ландшафт, річки, ліси; вигідне географічне положення – Подільська височина; відносна близькість до обласного центру – Тернополя, інших міст. Туристичний потенціал громади може також розвиватись завдяки історичній спадщині – на міському узгір'ї розташовані мальовничі залишки місцевого замку. На території громади знаходяться стародавні святині, а на недалекій відстані – багато релігійних пам'яток, палаців та замків. Завдяки співпраці з сусідніми органами місцевого самоврядування можна будувати спільні туристичні пропозиції. Розвитку туристичного потенціалу також сприяє розташування дороги міжнародного значення: Брест (Білорусь) – Ковель – Теробовля – Чернівці – Бухарест (Румунія). Вагоме значення має також близькість до обласного центру.

З метою оцінки інституціональних та фінансових бар'єрів розвитку сфери дозвілля Теробовлянської ОТГ застосовано методіку стратегічного аналізу, зокрема SWOT-аналіз. Даний аналіз є основою для виявлення і формування основних проблем та стратегічних питань, він заснований на поділі інформації про дану проблему на чотири групи, так звані, категорії факторів розвитку. Це сильні і слабкі сторони, можливості і загрози (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

SWOT-аналіз Теробовлянської ОТГ

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> • велика кількість закладів культури 	<ul style="list-style-type: none"> • незадовільна якість дорожньої інфраструктури

<ul style="list-style-type: none"> • близькість до обласного центру – Тернополя 	<ul style="list-style-type: none"> • слабкий фінансовий стан громади • низький рівень доходів у громаді.
Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> • можливість розвитку історичного туризму, тематичного та агротуризму 	<ul style="list-style-type: none"> • нестабільна ситуація в економіці, як перешкода залучення інвесторів • міграція мешканців до великих міст і за кордон.

Примітка. Розроблено автором на основі [19,36]

Загалом фінансове забезпечення управління розвитком сфери дозвілля Тербовлянської громади є складним. Це має й об'єктивні передумови, оскільки під час створення ОТГ сфера дозвілля сільських населених пунктів виявилася недостатньо розвиненою. Влада громади намагається підвищувати якість сфери дозвілля закладів і забезпечити їх функціонування. Однак, фінансова ситуація, в якій знаходиться громада, не створює можливості для задоволення всіх культурних потреб. Керівництво не виключає оптимізації закладів культури після проведення детального аналізу та консультацій з мешканцями.

Характерною проблемою фінансування сфери дозвілля ОТГ є неефективність використання коштів, яка зумовлена такими недоліками системи управління:

- відсутність реально гарантованих зобов'язань держави щодо фінансового забезпечення розвитку закладів культури на місцевому рівні;
- неефективність механізмів витрачання коштів місцевого бюджету;
- розпороченість бюджетних ресурсів та неможливість їх концентрації на пріоритетних напрямках розвитку закладів культури ОТГ;
- відсутність реальних механізмів для пошуку та залучення додаткових джерел фінансових ресурсів розвитку закладів культури на рівні місцевої влади.

Тербовлянська ОТГ не має достатніх фінансових ресурсів для ефективного управління соціальною інфраструктурою населених пунктів громади. Унаслідок недостатності коштів місцевого бюджету більшу частину видатків спрямовується на утримання закладів культури, передусім – на виплату

заробітної плати (у загальному обсязі видатків бюджету питома вага заробітної плати сягає 70 %). Видатки розвитку, які мали б вирішити проблеми закладів культури ОТГ, залишаються недофінансованими.

Сфера культури Тереховлянської ОТГ в умовах адміністративно-фінансової децентралізації влади виступає тією сферою, де відбувається майже повна «демонополізація» державного впливу, тобто місцеві органи самоврядування перебирають на себе відповідальність і стають розпорядниками культурної мережі на місцях. У цьому контексті важливо, щоби відбувався не лише перерозподіл обов'язків, але й прав, причому прав, підкріплених фінансовими ресурсами, або хоча б реальними можливостями ці ресурси отримати чи заробити. Основними проблемами та ризиками, що можуть виникнути у сфері культури Тереховлянської ОТГ в умовах децентралізації, можуть бути:

- ліквідація закладів культури місцевого значення;
- втрата історико-культурної спадщини та національних традицій;
- нівелювання функцій окремих закладів культури через нераціональну оптимізацію їх мережі;
- втрати кадрового потенціалу у сфері культури;
- збереження небезпеки отримання фінансової підтримки закладів культури певної ОТГ через латентні механізми.

Після початку формування нових ОТГ в Україні сфера культури стала сферою розвитку, яка практично повністю фінансується із бюджетів громад, що стало для цих утворень доволі складною господарською проблемою, яка потребує детального вивчення та надання науково обґрунтованих рекомендації щодо розвитку та оптимізації мережі закладів. Для її вирішення прийнято Довгострокову стратегію розвитку української культури. Щодо мережі закладів культури в документі передбачено:

- інвентаризацію та модернізацію мережі закладів культури;

- запровадження нових форм діяльності клубних закладів, центрів народної творчості та культурно-освітніх центрів з урахуванням досвіду держав – членів ЄС та впровадження сучасних інформаційних технологій;
- створення єдиної уніфікованої бази даних про аматорські колективи, клубні об'єднання та базову мережу клубних закладів;
- створення системи грантової підтримки для заохочення успішних закладів культури і поширення досвіду їх діяльності; розширення можливостей закладів культури для провадження самостійної фінансової та господарської діяльності;
- запровадження обов'язкової контрактної форми роботи у сфері культури та конкурсної процедури призначення керівників державних та комунальних закладів культури;
- створення системи комунікаційних майданчиків для громадського обговорення поточних проблем культурного життя (громадський моніторинг);
- розвиток форм державно-приватного партнерства в інформаційній діяльності в галузі культури;
- модернізація системи освітньо-культурних центрів та перетворення їх в інформаційно-консультативні осередки [10, с. 103-104].

Розгортання реформи децентралізації, зростання добробуту населення громади не завжди автоматично ведуть до відповідного розширення культурних запитів. Якщо у людини немає прагнення до духовної культури, то її дії й вчинки можуть набути протиправного характеру, стимулювати розвиток споживацьких орієнтацій. З'ясовуючи суть впливів сучасних соціально-культурних перетворень на сферу культурно-дозвіллевої діяльності (йдеться, зокрема, про зміни у державній культурній політиці), необхідно визначити шляхи трансформації функцій сучасних закладів культури, принципи, на основі яких відбувається вдосконалення організації й управління роботою державних культурологічних установ. Вирішуючи ці завдання, керівництву

Теребовлянської ОТГ доцільно зосередити увагу на розгляді певних принципових обставин.

Насамперед підкреслимо, що на сучасному етапі виникає нагальна потреба у суттєвому перегляді змісту роботи закладів культури Теребовлянської ОТГ. Не можна погодитися з тими, хто вважає за можливе обмежити зміст Центрів КіД лише рекреаційно–розважальною діяльністю або розвитком фольклорних джерел української культури. Навпаки, в умовах соціальних змін більш активним має стати вплив закладів культури на всі основні сфери життєдіяльності людини – виробничу, культурну, на моральні взаємини у виробничій та побутовій діяльності.

Передача закладів культури на баланс Теребовлянської міської ради відносин спричинює необхідність постійно збагачувати зміст діяльності установ культури, методи її здійснення і шукати нові дозвілєві технології. Основне їхнє завдання полягає в розвитку соціальної активності і творчого потенціалу особистості, організації різноманітних форм дозвілля і відпочинку, створення умов повної самореалізації особистості в сфері дозвілля.

Практика дозвілля на території Теребовлянської ОТГ показує, що найбільш привабливими формами дозвілєвої діяльності є музика, танці, ігри, шоу, однак не завжди культурно–дозвілєві центри планують свою роботу, виходячи з інтересів людей. Треба не тільки знати сьгоднішні культурні запити, передбачати їхні зміни, а й уміти швидко реагувати на них, вміти запропонувати нові форми і види дозвілєвих занять. Тому необхідно виробити диференційовані форми організації дозвілля різних груп населення. Різні категорії людей відрізняються один від одного потребами, рівнем культурної та професійної підготовленості, бюджетами вільного часу і відношенням до нього. Саме це й треба враховувати в роботі сучасних культурно–дозвілєвих установ, які повинні пропонувати людям найбільш ефективні в кожному конкретному

випадку дозвіллєві заняття, волю вибору і можливість зміни різних видів діяльності на науковій основі.

Так, Центрам КіД слід дати змогу по-справжньому забезпечити комплексний підхід до розвитку культури, сконцентрувати фінансові, матеріальні, кадрові ресурси на найбільш повне задоволення духовних запитів населення, відродження забутих народних звичаїв, традицій, духовної спадщини. Заклади культури мають стати справжнім місцем спілкування і відпочинку населення. Позитивно вплине на роботу клубних установ надана їм міською радою в умовах центру культури і дозвілля справжня самостійність у вирішенні творчо-виробничих, фінансово-господарських питань, у виборі форм і системи оплати праці. В свою чергу, ця самостійність підвищить відповідальність і зацікавленість працівників за кінцевий результат своєї роботи. Перехід на нові умови господарювання дасть змогу зробити крок до вирішення одного з важливих питань – поліпшення матеріального становища працівників культури ОТГ.

Важливо, що збільшення обсягів, широке впровадження в практику нових, високоефективних форм організації змістовного відпочинку населення має стати основним напрямом діяльності закладів культури, що входять в Тереховлянську ОТГ. Через соціально-економічні труднощі в ОТГ, відсутність належної кількості соціально-культурних установ і недостатню увагу до організації дозвілля з боку місцевих органів влади і культурно-дозвілєвих установ також доцільно спрямовувати розвиток різноманітних форм дозвілєвої діяльності, яка знаходиться за межами соціально-дозвілєвих інститутів.

Вирішувати проблеми розвитку культури на рівні ОТГ слід, передусім, на засадах запровадження принципів креативної економіки, яка тлумачить поняття культури як ресурсу господарської діяльності, причому ресурсу окупного і прибуткового. Для реалізації такого підходу потрібні нові, ексклюзивні для кожної ОТГ ідеї розвитку культурних заходів, які б притягали туристів та

інвестиції у суміжні з туризмом галузі. На посади в сфері культури ОТГ повинні прийти люди, які володіють проектним мисленням. Позитивний досвід реалізації проектів у громадах є, адже це, наприклад, форми діяльності священнослужителів та релігійних громад, які складаються з тих самих мешканців. Тут є практика результативного спільного проектного фінансування спорудження об'єктів інфраструктури – храмів, капличок, встановлення хрестів та інших атрибутів релігійного життя, які споруджуються на кошти пожертв громадян, причому не обов'язково тих, що мешкають на території громади.

Отже, ефективність розвитку закладів культури Тереховлянської ОТГ забезпечить підвищення соціальних стандартів, рівня та якості життя населення. Однак зрушення можливі лише за умов економічного зростання, політичної стабільності та послідовності у прийнятті управлінських рішень. Проблеми розвитку сфери дозвілля ОТГ можуть бути вирішені за умов реалізації активної регіональної політики, узгодженої секторальної політики, залучення в практику управління збалансованих механізмів фінансового менеджменту.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз спеціальної літератури, джерельної бази, власного досвіду організації культурно-дозвілдової діяльності дав змогу всебічно осмислити, систематизувати сучасний стан розвитку останнього на Теробовлянщини, зробити висновки та внести пропозиції щодо подальших перспектив культурно-дозвілдової сфери в умовах децентралізації.

Отже, результати проведеного дослідження надали можливість встановити:

1. Культурно-дозвіллова діяльність як предмет наукового осмислення, знаходиться у полі зору науковців різних галузей знань – педагогіки, психології, соціології, дозвіллезнавства, економіки та ін. Забезпечуючи умови для прояву та задоволення культурно-дозвіллових потреб населення, даний інститут сприяє визнанню просвітництва, рекреації та творчості як суспільних цінностей. Нами доведено, що дозвілля має значні потенційні можливості для: рекреації та розваг – відновлення фізичних сил, творчого потенціалу, зняття напруги в результаті зміни діяльності; самоосвіти та творчої реалізації, залучення до соціокультурних процесів; соціалізації та самоактуалізації, залучення до суспільних процесів, засвоєння соціальних норм культури, свободи особистості. У зв'язку з постійною динамікою культурно-дозвіллової діяльності, появою нових форм та видів дозвілля, інтерес науковців і вчених до цього явища не зменшується.

2. Структура та функції культурно-дозвіллової діяльності на регіональному рівні характеризуються як соціалізаційна, творчо-розвиваюча, функція спілкування та рекреаційно-розважальна які по-різному пов'язані з соціальними потребами і суспільними обов'язками людини. Суб'єктом культурно-дозвіллової діяльності визначено державні і приватні заклади, культурно-освітні установи відомчих та виробничих колективів різних форм

власності, громадські організації та інші колективи, що здійснюють культурно-просвітницькі функції в межах цієї системи. Ми з'ясували, що інститут дозвілля навіть в умовах децентралізації, інтенсивний розвиток якого спостерігається в сучасних ОТГ, перебуває під значним впливом системи культурно-просвітницької роботи, створеної в радянський період. Цей вплив проявляється в стереотипних уявленнях населення щодо призначення культурно-дозвіллевих закладів, характері дозвіллевих потреб та інтересів, на задоволення яких спрямована соціально-організована культурно-дозвіллева діяльність, та соціальних технологіях, які використовують працівники культури для вирішення своїх професійних завдань. Нажаль інноваційні ініціативи громад, мають локальний характер і не охоплюють всіх напрямів функціонування сфери дозвілля. Проте в умовах децентралізації на рівні окремих ОТГ зростає питома вага активних форм неформального міжособистісного спілкування, колективного осмислення та засвоєння інформації.

3. Діяльність органів місцевої влади у площині розвитку культурно-мистецького потенціалу Теробовлянщини в умовах децентралізації ще потребує осучаснення, відходу від застарілих стереотипів. Управління мережею закладів культури Теробовлянської громади, яка обіймає: п'яти центрів культури і дозвілля, в які входять 16 сільських клубів; централізовану систему публічно-шкільних бібліотек, в яку входять Теробовлянська міська та 14 сільських публічно-шкільних бібліотек; мистецьку школу з філіалами; музей-майстерню; теробовлянський туристично-інформаційний центр; парки: Молодіжний парк «Теробовля», «Замкова гора» Теробовлянського відділення Національного заповідника «Замки Тернопілля», сквери у м. Теробовля – потребує професійного сучасного погляду на сферу культури, як на надважливу ланку розвитку культурного потенціалу громади. І хоча роботу Теробовлянської міської ради у напрямку управління розвитком сферою культурно-дозвіллевої діяльності, зокрема її документаційне та програмне забезпечення, визнано

ефективною. Проте опитування жителів ОТГ виявило: недостатній рівень розвитку сфери культурно-дозвілдової діяльності, низькі темпи модернізації закладів культури, низький рівень розвитку рекреаційної галузі, незадовільний благоустрій ОТГ та недостатній рівень професійної підготовки кадрів.

4. Ми виявили, що на території Тереховлянської ОТГ в рамках децентралізації відбулися істотні зміни у функціонуванні закладів сфери культури та дозвілля. Тут створено інноваційні Центри культури і дозвілля відділу культури (Центр КіД). Саме із створенням центрів культури і дозвілля на основі міцної матеріально-технічної бази, на території ОТГ створено чимало нових творчих формувань. Організуючи нові форми роботи, працівники сфери культури ОТГ прагнуть до реалізації завдання соціалізації та культурного розвитку особистості. Проте суперечливість засад культурно-дозвілдової діяльності, застосування віджилих технологій, традиційність мислення значної частини кадрового корпусу працівників культури, невизначеність вимог до культурно-дозвіллових закладів з боку громади не дозволили дозвілловим організаціям максимально реалізувати соціальний потенціал методів соціально-культурного впливу відповідно до вимог сучасності.

5. Аналізуючи вище охарактеризовані позиції у царині культурно-дозвіллового потенціалу Тереховляни ми виявили тенденції та ризики розвитку галузі в умовах децентралізації. Так, почасти застарілі підходи до управління галуззю, нестача фахівців сучасної формації, інші проблеми можуть призвести до ліквідації закладів культури місцевого значення; втрати історико-культурної спадщини, національних традицій; нівелювання функцій окремих закладів культури через нераціональну оптимізацію їх мережі; втрати кадрового потенціалу у сфері культури.

Тому у сучасних умовах необхідне збільшення обсягів та широке впровадження в практику нових, вискоефективних форм організації змістовного відпочинку населення, що має стати основним пріоритетом

діяльності закладів культури, які входять в Теробовлянську ОТГ. Вирішувати проблеми розвитку культури на рівні ОТГ на засадах креативної економіки, яка тлумачить поняття культури як окупного і прибуткового ресурсу господарської діяльності. Для реалізації такого підходу потрібні нові, ексклюзивні ідеї культурних заходів, які б приваблювали туристів та інвестиції у суміжні з туризмом галузі. На посади в сфері культури ОТГ повинні прийти люди, які володіють проектним мисленням. Внаслідок цього, розвиток закладів культури Теробовлянської ОТГ забезпечить підвищення соціальних стандартів, рівня та якості життя населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бандур С. І. Соціальний розвиток України : сучасні трансформації та перспективи: монографія. Черкаси: Брама–Україна, 2018. 620 с.
2. Безпалько О.В., Годлевська А.І., Ірза Г.О., Капська А.Й., Карпенко О.Г. Молодь і дозвілля: теорія, методика і практика роботи з підлітками та молоддю за місцем проживання / Український науково-дослідний ін-т проблем молоді. К.: А.Л.Д., 2006. 208 с.
3. Брилін Б.А. Педагогічні основи музично-творчого розвитку учнів старших класів у сучасних формах дозвілля: автореф дис. ... д-ра пед. наук / АПН України; Ін-т педагогіки. К., 2016. 40 с.
4. Войтович С.О. Світ соціальних відносин в українській культурі: історико-соціологічне дослідження / НАН України, Ін-т соціології. Київ, 2014. 145 с.
5. Воловик А.Ф., Воловик В.А. Педагогіка дозвілля: підручник. Харків: Харківська державна академія культури, 1999. 332 с.
6. Гаврилюк О. Теробовля: сторінки минулого і сьогодення. Тернопіль: Астон, 2010. 120 с.
7. Городиський Л. Мандрівка Теробовлею і Теробовлянщиною. Львів: Каменяр, 1998. 293 с.
8. Гриценко О.А. Культура і влада. Теорія і практика культурної політики в сучасному світі. Київ: УЦКД, 2015. 228 с.
9. Дерун Т.М. Формування і реалізація державної політики розвитку малих міст України: дис. ... канд. наук із держ. упр. Київ, 2018. 223 с.
10. Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу: аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень / Жаліло Я.А., Шевченко О.В., Романова В.В. та ін. К.: НІСД, 2019. 115 с.

11. Дзиов А.Х. Социально-педагогические аспекты организации деятельности парков культуры и отдыха: автореф. дис. ... канд. пед. наук / Моск. гос. ун-т культуры. Москва, 2007. 20 с.
12. Дозвілля школярів: ігрові програми / Л. Шелестова (упоряд.). К.: Редакції загальнопедагогічних газет, 2014. 127 с.
13. Ерошенков И.Н. Культурно–досуговая деятельность в современных условиях. М.: МГИК, 2014. 32 с.
14. Євтух В.Б. Етносуспільні процеси в Україні: можливості наукових інтерпретацій. К.: Стилос, 2014. 243 с.
15. Жаркова Л.С. Коммерческая деятельность учреждений культуры: учеб. пособ. М.: МГУК, 2014. 187 с.
16. Киселева Т.Г., Красильников Ю.Д. Сфера досуга в системе социальной защиты современной семьи. *Актуальные проблемы социально-культурной деятельности*. М.: Моск. гос. ун-т культуры, 2015. С. 48-55.
17. Кислицкий В.И. Педагогические аспекты системообразующих элементов методики культурно-досуговой деятельности: автореф. дис. ... канд. пед. наук / Моск. гос. пед. ун-т культуры. М., 2016. 22 с.
18. Козлова Л. В. Проблеми фінансового забезпечення розвитку культурної сфери міст в умовах децентралізації. *Теорія та практика державного управління*. 2018. Вип. 2. С. 166-172. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trpu_2018_2_27
19. Комунікаційна стратегія Тереховлянської ОТГ. URL: <https://terebotg.in.ua/strategiya-rozvytku-terehovlyanskoji-gromady-na-2017-2025-roku>.
20. Корнієнко С. Родинне дозвілля у початкових класах: навч.-метод. посіб. Т.: Навчальна книга.- Богдан, 2000. 160 с.
21. Корсун І.В. Соціалізація старшокласників у сфері вільного часу. Луганськ, 2006. 201 с.

22. Культура у Вашому житті / науковий звіт соц. дослідження / Семашко О.М., Суїменко Є.І., Цимбалюк Н.М. К.: УЦКД, 2003. 183 с.
23. Культура. Просвітництво. Дозвілля: Державна програма Міністерства культури / наук. кер. В.П. Подкопаєв. К.: УЦКД, 2006. 285 с.
24. Культурно-дозвіллева діяльність у сучасному світі: кол. монографія / ред. кол.: Петрова І.В., Солоха Д.В., Ткач М.М., Олійник О.О. Київ: Ліра-К, 2017. 328 с.
25. Культурно-дозвіллева сфера Теробовлі. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Теробовля>.
26. Кушнерик Г., Ковальчук М., Куликівський А. Теробовлянщина. Краєзнавчий альманах-календар. Т.: Збруч, 2001. 487 с.
27. Нова регіональна політика для нової України: аналіт. доп. / Я.А. Жаліло, В.І. Жук, О.Ю. Снігова [та ін.] ; за ред. Я.А.Жаліла. К.: Інститут суспільно-економічних досліджень, 2017. 264 с.
28. Нові моделі закладів дозвілля: концепції, проекти, реалізація. К.: Національна парламентська бібліотека України. Інформцентр, 1994. 12 с.
29. Офіційний сайт Головного управління статистики у Тернопільській області. URL : <http://te.ukrstat.gov.ua>
30. Офіційний сайт Теробовлянської об'єднаної територіальної громади. URL : <https://terebotg.in.ua>.
31. Пархоменко В., Прошко В., Мавко П. Стратегічне планування культурного розвитку громади : практ. посіб. Л.: СПОЛОМ, 2002. 160 с.
32. Паспорт Теробовлянської ОТГ. URL: <https://terebotg.in.ua/pasport-gromady>
33. Писанко В.А. Объективные и субъективные факторы гуманизации культурно-досуговой деятельности: автореф. дис. ... канд. пед. наук / Санкт-Петербург. акад. культуры. СПб., 2007. 22 с.
34. Пича В.М. Культура вільного часу. Львів: Світ, 1990. 124 с.

35. Пича В.М. Свободное время: тенденции и проблемы развития: дис. ... д-ра социол. наук / Український поліграфічний ін-т ім. І.Федорова. Львов, 1992. 353 с.
36. План соціально-економічного розвитку Теребовлянської об'єднаної територіальної громади на 2036 рік. URL: <https://terebotg.in.ua/strategiya-rozvytku-terebovlyanskoji-gromady-na-2017-2025-roky/>
37. Погорелова А. Джерела не замерзають: Культурне життя регіонів в контексті державної політики. *Українська культура*. 2011. №1. С. 4-5.
38. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 № 157-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-190>.
39. Про культуру : Закон України від 14.02.1992 р. № 2117–XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
40. Проблеми децентралізації: національний та міжнародний досвід: зб. матеріалів та документів / ред. М. Пухтинський. К.: Атіка–Н, 2016. 744 с.
41. Пугачова Т.В. Духовність як необхідна домінанта розвитку людства в техногенному світі. *Персонал*. 2017. № 3 (57). С. 54-56.
42. Романова И.Е. Досуг как общечеловеческий феномен: автореф. дис. ... канд. филос. наук / Урал. гос. ун-т. Екатеринбург, 2005. 25 с.
43. Рубцов И.В. Свободное время как фактор социально-педагогической коррекции поведения подростков: автореф. дис. ... канд. пед. наук / Уральск. гос. проф.-пед. ун-т. Екатеринбург, 2006. 20 с.
44. Рябова Т.В. Организационно–педагогические факторы развития инфраструктуры культурно–досуговой сферы: автореф. дис. ... канд. пед. наук / Санкт–Петербург. гос. Акад. культуры. СПб., 2006. 22 с.
45. Сенченко А.В. Матеріальна база дозвілля та її вплив на розвиток культурно-дозвільної діяльності (методологічні аспекти): автореф. дис. ... канд. пед. наук / Київський ун-т культури. К., 2015. 27 с.

46. Скокова Л. Освіта та культурні практики населення. – Українське суспільство 2005-2015. Моніторинг соціальних змін. К.: Інститут соціології НАН України, 2016. С. 534-545.
47. Смалига М., Кушнерик Г., Ковальчук М., Михайлюк Д. Історія міст і сіл Теробовлянщини. Т.: Збруч, 1997. 541 с.
48. Смирнова Н.А. Педагогические возможности клубных форм в образовательном процессе современной школы: автореф. дис.... канд. пед. наук / Рос. пед. ун-т. СПб., 2005. 20 с.
49. Соціологія культури: навч. посіб. / О.М.Семашко, В.М.Піча, О.І.Погорілий та ін. К.: Каравела, Львів: Новий Світ–2000, 2002. 334 с.
50. Стан і перспективи модернізації культурно-дозвіллевої діяльності в Україні: науковий звіт / О.М.Семашко, Є.І.Суїменко. К., 1993. 183 с.
51. Стратегія розвитку Теробовлянської громади на 2017-2025 роки. URL: <https://terebotg.in.ua/strategiya-rozvytku-terebovlyanskoyi-gromady-na-2017-2025-roku>.
52. Стрельцов Ю.А. Социальная педагогика досуга: учеб. пособ. М.: Моск. гос. ун-т культуры, 2006. 128 с.
53. Устюжанина Л.В. Особенности маркетинга услуг в сфере свободного времени: автореф. дис. ... канд. социол. наук / Рос. ин-т культурологии. М., 2007. 43 с.
54. Цимбалюк Н.М. Дозвілля в Україні. Теоретичні та емпіричні аспекти: монографія. К.: ДАКККіМ, 2003. 224 с.
55. Шевчук Л.Т., Романюк С.А. Децентралізація: теорія та практика застосування: монографія. К.: Децентралізація, 2018. 216 с.